

IZVORUL

**Revistă de etnografie
și folclor**

Nr. 31

Giula, 2010

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor

Emilia Martin

Lector

Elena Rodica Colta

Fotografii

Arhiva Muzeului Erkel Ferenc

† Gheorghe Dulău

Emilia Martin

Editor responsabil

Maria Berényi

Publicație subvenționată de
Autoguvernarea Minoritară Română – Sect. II. Budapesta

ISSN 0231-2131

Maria Berényi

*Gazetele și calendarele populare
ale lui Dimitrie Birăuțiu, proprietarul
Tipografiei „Poporul român”
din Budapesta*

Budapesta a dispus, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de o presă activă, care a avut o arie largă de acțiune în comunitatea românească din Ungaria și Transilvania: politică, social-economică, culturală și literară. Ea a modelat conștiința publică românească în spiritul valorilor culturii românești și al marilor aspirații de libertate și unitate națională. Influența presei din capitala Ungariei asupra spiritului public românesc a avut un rol educativ imens, prin formarea unor curente de opinii culturale sau politice. Funcția național-culturală a presei românești din Budapesta a dobândit aspecte particulare de la un organ de presă la altul, în funcție de timp și de conjunctura politică.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, revistele populare s-au înmulțit considerabil și la Budapesta, pe lângă cele de interes general, enciclopedic, apărând și altele, cu un profil diversificat (pedagogic, literar, agricol, economic), care s-au adresat strict unor anumite cercuri de cititori. Revistele populare au avut o mare importanță în epocă. Pe lângă potențialul cultural (contribuții literare, articole legate de economie și știință, comentarii politice, etnografie și folclor, la care se leagă o iconografie de o valoare incontestabilă), revistele acestea au luptat pentru păstrarea limbii, portului și datinilor strămoșești. Au avut valențe educative, fiind un mijloc de cultivare a valorilor culturii naționale. Însemnătatea acestora a constatat tocmai în faptul că au fost publicate pentru mase largi de cititori, care acum făceau primii pași spre o viață culturală națională, ducând lumină și grai românesc în cele mai îndepărtate sate și cătune.

Viața și activitatea lui Dimitrie Birăuțiu

Dimitrie Birăuțiu și-a câștigat merite deosebite în publicistica românească din fosta monarhie austro-ungară. La marea lui tipografie *Poporul român* din Budapesta s-au editat cele mai importante ziare, reviste, cărți și alte publicații românești. La el, a fost locul de întâlnire al românilor veniți din toate părțile. Aici au conferit între ei frații din România cu cei de dincoace de Carpați, căci era un loc mai ferit de ochii vigilenți ai oficialităților bănuitoare. D. Birăuțiu a fost omul de legătură între ei.¹

El a scos și a redactat cele mai răspândite publicații periodice pentru toți

cititorii din imperiul habsburgic, ca de pildă: cotidianul *Poporul român*, de mare tiraj, cu suplimentele săptămânale: *Foaia ilustrată* și revista satirică *Cucu*, mult apreciată de cititori, apoi *Calendarul poporului român*, care a apărut, în fiecare an, în mai multe zeci de mii de exemplare și a fost foarte răspândit printre țărani, difuzându-se în nenumărate sate.

Cei mai numeroși abonați și cititori i-a avut Dimitrie Birăuțiu în satele bănățene, de care s-a simțit strâns legat și prin mulțimea colaboratorilor. Din cotidianul *Poporul român* s-au desfășurat zeci de mii de exemplare, printr-o rețea bine organizată. Distribuția a fost asigurată chiar de țărani din fiecare sat. Nu era comună importantă, în care să nu se fi difuzat cel puțin o sută de exemplare. De asemenea, a fost remarcabilă și colaborarea țăranilor condeieri, îndeosebi a celor din Banat, care au publicat articole, reportaje, proză și versuri, în diferitele reviste și ziare scoase de Dimitrie Birăuțiu.²

A fost atât de iubit și de popular în Banat, încât, ori de câte ori a venit printre prietenii lui bănățeni, a fost pretutindeni primit cu stimă și dragoste.

Azi, cine vrea să cerceteze începuturile literaturii scrise de condeierii plugari, trebuie să răsfoiască atent colecțiile publicațiilor lui Dimitrie Birăuțiu apărute la Budapesta. Mulțimea creațiilor în proză și versuri ale țăranilor, în special ale celor din Banat, au găsit ospitalitate în aceste periodice.

Dimitrie Birăuțiu a fost stimat și de toți conducătorii Partidului Național Român. La el s-a tipărit organul partidului cu titlul *Lupta*. El a fost un fel de polarizator al tuturor acțiunilor românești. Totul a trecut prin tipografia lui: invitații, programe, dări de seamă, cuvântări, necroloage și orice fel de publicații, care aveau legătură cu viața și manifestațiile românești din capitala Ungariei.

La tipografia lui, care a fost un fel de al doilea sediu, neoficial, și, poate, deghizat al parlamentarilor români din dieta maghiară, obișnuiau să vină aleșii poporului să se întrețină cu alegătorii români din toate părțile Transilvaniei și Banatului, care se deplasau la Budapesta pentru interese de ordin public. Chestiunile particulare le-a rezolvat cu bunăvoință și cu dragoste chiar Dimitrie Birăuțiu, fără să fi fost deputat însă având relații la diversele ministere. Au venit la el oameni necăjiți, și el pe toți i-a ajutat. În localurile tipografiei a aranjat chiar un despărțământ, amenajat cu cele necesare pentru dormit, pentru cazarea acelor, care nu aveau posibilități, să tragă pe la un hotel și care îi solicitau și sprijinul pentru rezolvarea problemelor lor, la diferite ministere. D. Birăuțiu alerga în fiecare dimineață cu acești țărani pe la diferite autorități, ca să nu-i lase singuri, ca să nu se rătăcească prin labirintul străzilor necunoscute de ei, și mai ales ca să nu cadă victimă unor înșelători, din cauză că nu cunoșteau limba maghiară. El le-a plătit toate cheltuielile de transport și, uneori, chiar și de întreținere, dacă trebuiau să stea mai multe zile la Budapesta, fără să le ceară ceva în schimb. Birăuțiu a devenit o figură legendară și de aceea l-au iubit și apreciat foarte mulți oameni. Așa se explică faptul că ziarul *Poporul român* și-a extins tot mai larg aria de răspândire și a ajuns la un tiraj, pe care nici o altă publicație românească nu l-a putut atinge pe teritoriul fostei monarhii.³

Dimitrie Birăuțiu a editat în tipografia lui din Budapesta cele mai multe cărți

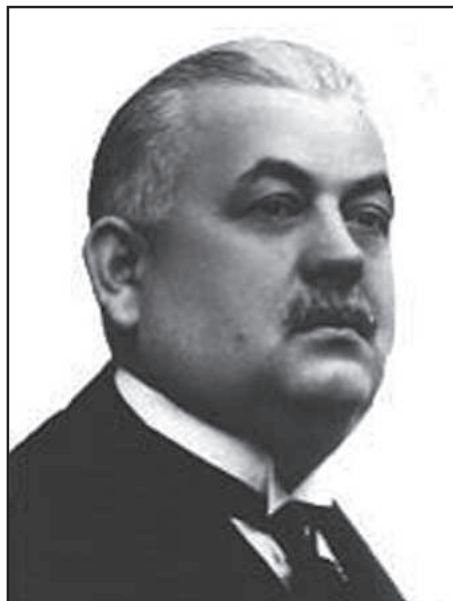
ale scriitorilor români din Transilvania și Banat. La el au apărut în 1908 versurile în grai bănățean ale lui George Gârda din Făget, într-un volum intitulat *Bănatu-i fruncea*. A avut utilaje moderne de poligrafie. Revista *Luceafărul*, organul literar a Societății Studentești „Petru Maior”, publicată la începutul apariției în Budapesta și tipărită de Birăuțiu, este o dovadă de superioară realizare grafică.

Dimitrie Birăuțiu s-a născut la 12 septembrie 1875, în comuna Ghioroc, județul Arad, din părinți țărani săraci. După terminarea celor 6 clase primare din comuna natală, a vrut să plece la școală, la Arad, cu dorința de a se face învățător. Părinții s-au împotrivit, iar el a fugit de acasă. Trecând prin multe peripeții, a reușit, contrar voinței părinților, să ajungă la Arad și să fie cazat

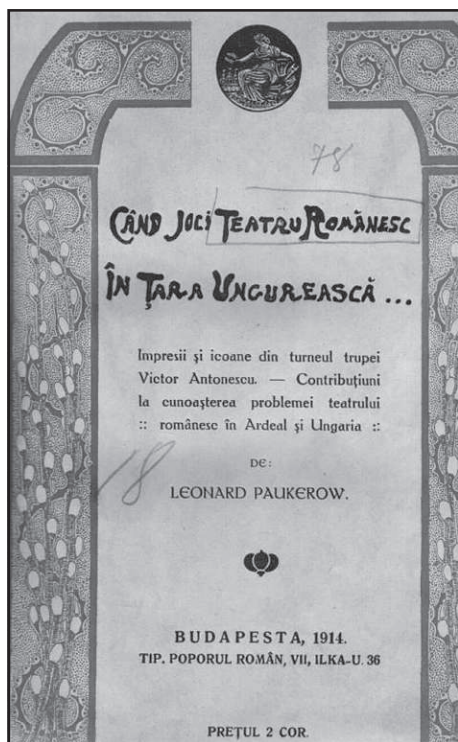
la internatul Preparandiei, unde elevii l-au primit cu simpatie. Printre ei se afla și *Ioan Vidu*, care l-a luat sub octrotirea sa. Tinerii normaliști i-au dat cărți de citit, iar Vidu l-a învățat să cînte la vioară. Era încă prea mic, ca să poată fi primit la școala pedagogică și n-avea primele patru clase secundare, pe baza cărora putea fi admis la cursurile de dascăli. Acasă, de unde fugise, nu mai putea să se întoarcă. Ca să nu-și piardă timpul degeaba, ziua trebuia să meargă la tipografia diecezană, ca să facă ucenicie, iar seara la internat. Așa au trecut anii, ziua învățînd meseria de tipograf, iar seara completîndu-și studiile, cu ajutorul viitorilor învățători.

Cînd a împlinit vîrsta, Dimitrie Birăuțiu, ajuns și calfă de tipograf, n-a mai vrut să se facă învățător. Visa o imprimerie proprie, unde să scoată un ziar, prin care să-i învețe pe țărani, să iubească cititul. Episcopul *Ioan Meșianu*, care l-a ajutat tot timpul, fiind numit mitropolit la Sibiu, l-a luat pe Birăuțiu cu el și l-a plasat să lucreze în tipografia arhidiecezană. După un an și jumătate, văzînd marea dragoste a lui Birăuțiu pentru această meserie și dorința lui de a-și îngheba o imprimerie proprie, mitropolitul l-a trimis la Budapesta, într-o mare tipografie, pentru studii de specializare. Dimitrie Birăuțiu a rămas definitiv în capitala Ungariei. Cu ajutorul bănesc primit, a reușit să pună bazele unui început de tipografie, care i-a îngăduit să publice, încă din anul 1901, ziarul *Poporul român*.

Prima tipografie a fost modestă, dar treptat, prin achiziții de noi mașini, cumpărate de ocazie, și-a lărgit spațiul și potențialul, încît, din an în an, s-a dezvoltat în așa măsură, că a devenit o întreprindere poligrafică, cu mari posibilități de tipărire. După șapte ani de la fondare, Dimitrie Birăuțiu a avut deja o mașină rotativă, o mașină plană electrică, turnătorie și tot utilajul necesar.

George Gârda

Toate le-a cumpărat, în rate, de la Berlin, prestînd el, împreună cu familia lui, o muncă trudnică, pentru plata acestor rate. În anul 1916, cînd a fost complet achitat și a scăpat de datorii, s-a îmbolnăvit de nervi și a fost internat la spitalul *Lipótmező* din Buda, unde a murit la 12 iunie 1918.

Ziarul lui a mai apărut, cu titlul *Foaia poporului român*, încă doi ani după Unire, avîndu-i ca redactori pe *Leonard Paukerow* și pe *Grigore Iorga*, ultimul un vechi colaborator al lui Birăuțiu⁴ din Șoșdea.

Revistele editate și redactate de către Birăuțiu

După cum am văzut, Birăuțiu nu a fost un simplu tipograf. El a scos și redactat mai multe reviste și publicații. Prima, la care ne vom referi, este publicația *Poporul român*. Aceasta a fost o Foaie

politică, socială și economică și a apărut, de două-trei ori pe săptămîină, la Budapeșta (20 septembrie 1901 - august 1911) și la Arad (august 1911 - septembrie 1914), la început sub redacția responsabilă a lui Dimitrie Birăuțiu, care a fost și proprietarul-editor.

Din 1907, gazeta a devenit „organul poporal al Partidului Național Român”, avîndu-l ca editor și proprietar pe Aurel Vlad și redactor responsabil pe V. Macrea. Au colaborat în ea, cu versuri, proză și articole: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Ioan Agârbiceanu, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Ioan Suciu.

Poporul român a publicat, separat, și trei suplimente. În perioada, cînd a fost proprietar Dimitrie Birăuțiu, a apărut *Cucu* (1 ian. 1905 – nov.1906) iar cînd publicația a devenit oficiosul Partidului Național Român, au apărut suplimentele: *Gura satului*, un umoristic redactat de Toda Pițigoi (inclus în paginația ziarului principal), *Foaia ilustrată* (14 dec. 1907 – 2 ian. 1910) și *Cucu* (din 19 mart. 1911).

Gazeta a militat pentru menținerea națională a românilor din Transilvania și Ungaria. În ea au fost publicate materiale istorice și literare. Ca foaie de răspîndire a cunoștințelor practice pentru țărani, a oferit sfaturi agricole în toate domeniile. De asemenea, textele folclorice au ocupat un loc de seamă, în revistă.⁵

O altă publicație importantă, care a apărut în tipografia lui Birăuțiu, a fost *Lupta*, ziar al Partidului Național al românilor transilvăneni. Redacția acesteia

era în sediul tipografiei. Lupta a apărut la Budapesta, zilnic (24 dec. 1906 – 1 dec. 1910). Director a fost Al. Vaida-Voevod (1907) iar din comitetul de redacție au făcut parte Ștefan Cicio Pop, Aurel Novac, Aurel Vlad. De la 7 ianuarie 1909, i s-a adaugat subtitlul de *Organ politic național*.

Așa cum reiese și din caseta editorială, ziarul a fost editat de grupul parlamentarilor români din Budapesta, în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod. Aceștia au dorit să aibă un periodic, care să popularizeze linia politică adoptată. Conducerea spirituală a ziarului i-a aparținut lui Vasile Lucaciu. Redacția a fost sprijinită și de către Nicolae Iorga.

Cotidianul a susținut drepturile românilor de a folosi, în condițiile aplicării legii Apponyi, limba maternă în școală. De asemenea, el a informat cititorii în legătură cu evenimentele politice și sociale din România. În primul an de apariție, au colaborat în paginile sale, cu versuri: Octavian Goga, Zaharia Bârsan; cu proză C. Sandu Aldea, D. N. Ciotori, N. Dunăreanu; cu articole: Nicolae Iorga, Ioan Slavici, Alexandru Ciura. În 1907, au apărut reportaje din România, referitoare la situația țărănimii răsculate. Au fost reproduse articole din *Neamul românesc literar*, *Lucașfărul*, *Viața nouă*. S-au publicat și informații privind activitatea ASTREI. În 1910, partea literară și politică a fost susținută, aproape în fiecare număr, de *Ioan Slavici*.⁶

Foaia ilustrată. Revistă populară. A apărut săptămînal la Budapesta (14 decembrie 1907 – 9 iunie 1919). Redactori responsabili: George Pleioșanu, G. Bucurescu și Dimitrie Birăuțiu.

Foaia ilustrată s-a adresat sătenilor, cu scopul de a-i povățui „în trebuințele și necazurile” lor. La rubrica „De la frații din România”, au fost popularizate reformele lui Spiru C. Haret (înființarea, de exemplu, pe lângă fiecare școală, a unei bănci – „casă de păstrare” –, care „să stea în legătură cu băncile poporului”), precum și inițiativa lui N. Iorga de a organiza, la Iași, o bibliotecă gratuită pentru popor. Pentru a stimula gustul pentru literatură au fost republicate scrierile lui Ion Creangă, Șt. O. Iosif, Anton Pann, Iosif Vulcan, G. Coșbuc, Octavian Goga, Emil Isac, Aron Cotruș, I. Agârbiceanu, Al. Vlahuță, Emil Gîrleanu, Mihai Eminescu.

Al. Vaida-Voevod

Un spațiu corespunzător a acordat Foaia ilustrată și poeziilor populare, culese de învățătorii de la sate. De asemenea au fost publicate fotografiile celor mai de seamă personalități transilvănene.⁷

Cucu. Foaie umoristică populară. A apărut la Budapesta, de la 1 ianuarie 1905, inițial bilunar, apoi săptămânal (din 1908). Publicația a fost redactată, din 1905–1906, de învățătorul Nicu Stejerel [N. Șteful], ajutat de Fagure (acesta, până 1910). În 1905–1906 și din 1910 Cucu a devenit supliment independent la Poporul român (Budapesta, Arad, 1901–1914); iar din ianuarie 1911–1918, redactat de tipograful Dimitrie Birăuțiu, a fost supliment la Foaia poporului român (Budapesta, ianuarie 1911 – 3 noiembrie 1918).⁸ Ca supliment al Foii Poporului Român s-a raliat liniei acestuia pe tărîm politic și a criticat scăderile general-umane.

Cele dintîi reviste satirice și umoristice ale românilor din Transilvania și Ungaria au apărut la începutul deceniului șapte, al secolului al XIX-lea, la Budapesta.

În jurul publicațiilor periodice românești, de la Pesta, inclusiv ale celor satirice și umoristice, s-au grupat intelectuali și studenți români, cu studii juridice, originari mai cu seamă din Banat și Crișana, în frunte cu Iosif Vulcan, Mircea V. Stănescu, George Ardelean și Iuliu Grozescu. Ei au pus în discuție unele probleme specifice ținutului lor de baștină, dar și altele mai generale, strîns legate de interesele comune ale românilor din Transilvania și Ungaria. Aceste foi au dezbătut probleme sociale, politice și culturale. Criza economică, moravurile sociale sau familiale, lipsa libertății democratice, demagogia vieții politice, tendința de deznaționalizare, frământările electorale, problemele culturii (școala, presa, literatura, limba) au fost în centrul atenției. Nu a lipsit din paginile acestor foi nici critica la adresa bisericii românești, de ambele rituri. Au fost stigmatizați fără cruțare politicienii demagogi.

Unele elemente de localizare, precum lista abonaților și adresele corespondenților, ne trimit spre Banat și Crișana. Presa umoristică a recurs, în lupta pe care a dus-o, la cele mai variate mijloace, între care ilustrațiile au ocupat un loc important. Materialele au fost semnate cu pseudonime, anume alese, dar acest lucru a avut menirea, pe lîngă intențiile satirice, și de a tăinuî numele autorilor. Altfel stăpînirea le-ar fi intentat procese de presă.⁹

Cucu foaia satirică și umoristică redactată de Birăuțiu a „umblat” și la Giula. Despre această „vizită” putem citi mai jos:

Cucu la Giula

*Praznic mare-avea să fie
La **Giula**, ca să se știe
Că Cucu pe cît trăiește
Cîntă, bea și veselește,
Jocă-n horă și glumește,
Cu mine nu se sfădește.*

Așa-i firea Cucului
Așa-i și-a a Românului
Doi români de să'ntălnesc
Beau, cântă, să veselesc,-
Dar numai în limba lor
Nu și pe-a cioroilor.
Ce-ați zice voi să vedeți
Un vultur între vrăbeți?
Sau un cal între viței,
Ori taurul între miei?
Curca umblînd cu purcei
Și scroafa cu mici căței?
Românul împintenat,
Și cocoșul încălțat?...
Turcul fluierînd nemțește
Și Englezul țigănește...
Cucul cântă, mierla zice,
Nu te teme măi voinice:
Cîntă numai 'n graiul tău
Cum ți-l-a dat Dumnezeu
Și nu te teme de rău! –
Vedeți, Cucu nu-și mai schimbă
Graiul său, pe altă limbă,
Măcar pe el îl clocește
Și dracu, dacă-l găsește
'N cuib; și-l hrănește pînă-l crește.
După ce sa'n aripat
Și e vrednic de zburat,
Cîntă „Cucu”! și să duce
Făcîndu-și de dracu cruce.
Dracu apoi mînios
Dă dealurile pe dos
Și cu cîte cioare negre
Caută cucul, ce să perde
În frunzișul fagului
Din dumbrava codrului.
Și tot cântă fără frică
Cînd e lumea mai voinică!
Cioare, uli, nu ne iubesc
Ci mereu ne dușmănesc
C'avem un grai îngeresc,
Cucul nu se năcăjește,
Nici la **Giula**, ci horește,
Cînd vede uliul zburînd

*Și a pagubă cobind.
 Hîș! Uliule la pustie
 Frunza verde-i dată mie;
 Eu în ea m'adăpostesc
 Și tot cu ea mă'nvălesc.
 Tu poți cobi cîtu-ți place,
 Doinei mele n'ai cei face:
 Că ce-o lăsat Dumnezeu
 Nu-i schimba tu, fătul meu,
 Nici să fi cap de zmeu.
 Tu ești viță răpitoare,
 Eu pasăre cîntătoare;
 Tu trăiești din ce-i lua,
 Eu din ce Domnul mi-a da.
 Vruși asară să mă prinzi,
 Și'n noapte să mă ucizi?
 Vino, ziua, frățioare
 Să ne vadă mîndrul soare
 Și lumea cea privitoare!
 Una să știți măi cioroi
 Că cei ce-s noaptea eroi;
 Ziua fug plini de nevoi!
 Noi cîntavom în vecie,
 Voi? Ști-vă truda, să vă fie:
 Cucu!¹⁰*

Condeieri bănățeni în publicațiile lui Birăuțiu

S-a constatat încă de pe atunci un lucru – mărturisit mai tîrziu de o foaie ardeleană- că cel mai mare contingent de cititori ai presei populare l-au dat țărani bănățeni, în raport cu numărul lor. Dar dintre toate, cea mai răspîdită gazetă în Banat, dintre anii 1900-1910, a fost *Poporul român* al lui Dimitrie Birăuțiu, din Budapesta. Prin felul cum și-a întocmit Birăuțiu foaia, avînd mai tîrziu suplimentele *Foaia ilustrată* și cea umoristică *Cucu* a cîștigat cei mai mulți cititori printre plugarii bănățeni. *Poporul român* de la Budapesta, a fost, mai ales în prima sa perioadă, și un organ de luptă românească, cum o să se vadă mai jos. Pe de altă parte, Dimitrie Birăuțiu a mai avut un merit în istoria presei noastre populare: a încurajat scrisul țărănimii, pe care l-a publicat, în largă măsură, în coloanele foilor sale: poezii, snoave, povești în suplimentele *Cucu* și *Foaia ilustrată*, precum și articole în *Poporul român*.¹¹

În paginile *Poporului român* întîlnim alături de articolul de fond, sfaturi agricole pentru țărani, o pagină culturală, precum și informații politice, economice, culturale din țară și de peste hotare.

Punctele programatice ale gazetei au fost: luminarea și deșteptarea, prin

educație culturală, națională, etc. a populației satelor; adunarea și publicarea poeziilor și poveștilor populare, a colindelor, etc.; apărarea legilor strămoșești, prin educația religioasă-morală, combaterea sectelor religioase, etc.; însănătoșirea moravurilor, decăzute în urma războiului.

Poporul român a avut meritul de a fi adunat laolaltă condeiele țărănești. Plugarii condeieri au fost cei mai activi propagatori culturali la țară, răspîndind, prin contactul lor personal cu ceilalți săteni, gazete, cărți, îndemnuri, în lumea satelor.

Țăranul condeier, era un om luminat, el citea ziare, la care cel mai adesea avea abonament, cumpăra cărți, în multe cazuri înjghebîndu-și o bibliotecă solidă, mergea la teatru, nu lipsea niciodată de la evenimentele majore, culturale sau politice ale satului.

Mulți condeieri bănățeni au publicat în revistele redactate și editate de către Dimitrie Birăuțiu. Literatura dialectală bănățeană nu a fost o literatură de piscuri. Ea a vizat scopuri modeste: să aducă în contextul românesc ceva de acasă, ceva „bănățean” specific. Culegătorii s-au străduit să transcrie particularitățile locale de limbă din nevoia de autenticitate.

Privirile unor centre bănățene, se îndreptau spre Lugoj, care avea o tradiție culturală iar personalitățile sale constituiau „fala” Banatului. Dialectul folosit aici, a servit mai puțin limba literară dar a popularizat o pronunție pitorească, plină de farmec.

Folcloristica bănățeană propriu-zisă, constituită printr-un proces complex, a fost direct determinată de contribuția unor cărturari mai întâi prin adaptare, cu ajutorul literaturii orale, a unor scrieri străine, apoi prin culegere și publicarea creațiilor folclorice.

Obiceiul plugarilor, ca la anumite ocazii, să aibă loc manifestări folclorice, a creat climatul propice pentru muzică, cîntări, dansuri. Un cîntec bătrânesc începea așa:

*„Mîndră țară e Banatul
Că la noi cîntă tot natul
Fie vreme rea sau bună
Noi cîntăm doina străbună”¹²*

Creațiile populare au preocupat pe intelectualii satelor în perioada, în care interesul pentru folclor încă nu căpătase caracterul manifest. **George Gîrda**¹³ a fost alături de *Victor Vlad Delamarina*, cel mai popular scriitor din Banat. După terminarea studiilor secundare a făcut serviciul militar, ca voluntar, și s-a înscris apoi la Facultatea de Drept din Budapesta. Aici apărea, de doi ani, gazeta românească, *Poporul român*, condusă de Birăuțiu, care publica cu precădere anecdote în dialect, folclor bănățean. George Gîrda a debutat la *Poporul român* cu versuri culese „de la miliție”. Iată două exemple din aceste versuri:

*„Tunie dracu-n voi neveste,
Gură ca la voi nu este.
Dar mai este gură dulce,
Numai eu nu mă pot duce.”*

Sau:

*„Tot am zis că m-oi jura
Că de iubit m-oi lăsa.
Nici nu zic, nici nu mă jor,
Nici nu mă las pînă mor.
Nici nu-i vorba de jurate,
Nici nu mă las pîn/n la moarte.
Dracu s-o putea lăsa,
Că m-am învățat cu ea.”*

Preocupările folclorice ale autorului s-au rezumat la aceste și încă la câteva versuri de aceeași factură.

Majoritatea versurilor lui George Gîrda au fost scrise la Budapesta, în timpul studenției. Aici G. Gîrda a găsit un mediu prielnic firii sale comunicative și anume Societatea studentescă „Petru Maior”. Cronicile trimise *Drapelului* din Budapesta dovedesc un viu interes pentru Societatea „Petru Maior”, de aceea nu este de mirare că, în anul 1903, a fost ales vicepreședinte al societății. Comitetul din acea vreme era compus din Sebastian Stanca președinte, George Gîrda, vicepreședinte, Const. Nedelcu, secretar; Horia Petra-Petrescu și Alexandru Bojincă, notari; Mihai Șerban, casier. Majoritatea colegilor din acest comitet au manifestat tot timpul vieții un interes susținut față de problemele culturale, Horia Petra-Petrescu, Sebastian Stanca și Const. Nedelcu, fiind publiciști cunoscuți în Ardeal și Banat. În 1905, Gîrda a ajuns la Făget, unde a fost „candidat de avocat”. Atenția lui s-a îndreptat spre viața socială, a cîntărit toate evenimentele locale și a trimis cronici *Poporului român*, referitor la aceste evenimente.¹⁴

În anul 1908 a făcut o călătorie la Budapesta, pentru a-și tipări volumul de versuri *Bănatu-i fruncea*. Volumul a apărut în editura ziarului *Poporul român*, cu un cuvînt introductiv al profesorului de dialectologie *Iosif Popovici*, de la Universitatea din Budapesta, catedra de română, care era bănățean și el. Volumul cuprinde 28 de poezii în grai bănățean. Poeziile lui Gîrda aveau un caracter mai pregnant bănățean decît cele ale lui Victor Vlad Delamarina; ele au redat vorbirea vie a țărănilor din jurul Făgetului și mentalitatea “paorilor” față de modernizarea vieții, fiind foarte populare în Banat.¹⁵

Poezia ***Că tăt Bănatu-i fruncea***, care deschide această plachetă de versuri, rezumă nevoia de „superioritate” a bănățeanului și îi dă valoare de manifest. Doi țărani, un ardelean și un bănățean, călătoresc cu „izîmbanu” (trenul - Cale Ferata din germ. *Eisenbahn*) și încep să-și laude fiecare provincia lui.

*La tîrg mergînd pã izîmban,
Colo p-a tria glasã,
Givãnie Stan cu Iorgovan
În limba lor d-acasă*

Stan, ardeleanul, se laudă cu mitropolia, cu catedrala, cu gazetele, cu oamenii învățați ai Ardealului.

*„Hei” Multe-avem noi în Ardeal!
Grăiesce Stan cu fală,
Bănatul vost dîn mal în mal
E o nimică goală!*

*Metropolit! Voi nu aveți,
Căci e la noi acasă;
Iar catedrala să o vedzi,
Ce mare-i și frumoasă!*

*Avem și oameni cultivați,
Gazete cu renume,
Avem profesori, advocați,
Cum nu mai sînt pră lume.”*

Iorgovan, bănățeanul, trece în ofesinvă:

*„- Nu cie-nfoia așa pogan,
Ca un tutcan din coadă,
- Răspungie-atunșia Iorgovan-
- Că vor țî-i pria șoadă!”*

*Mietroplit! Binie c-aveți!
Dă ăsta nu nie doarie,
Dar pă vlăgică nost să-l viedz,
Că-i sfînt ca mîndru soarie!*

*Cu cătiedrala dă la voi
Tu stai să-ț ieș dîn firie!
Ieu nu mă laud, dar bai la noi
Să viedz tu mănăstirie!*

*Ș-audz la oameni învățaț
Cum nu mă iest pă lumie!...
Voi numa-n bobot îi lăudaț,
Dă șie nu-i spuni pă numie?*

Precum vedem și Iorgovan arată superioritatea Banatului: catedrala Banatului e o adevărată mănăstire. Banatul are un „vlăgică” sfînt ca „mîndrul soarie”, iar oamenii săi învățați n-au pereche în „lumie”. Cînd ajunge să enumere celebritățile locale, Iorgovan e cuprins de o beție admirativă, ce dă un deosebit avînt supralicitării sale:

*Mocioni! Măă! Rumân bogat!...
 Îl șcie, mă tăt natu!
 Îl șciu copiii dî la sat,
 Ș-îl șcie șî-mpăratu!...
 Iar Bredișian îi arvocat
 Din viță păorească,
 În floarea noastră dîn Bănat,
 Christos să ni-l trăiască!*

*Și tăt în creșciet să șăgoeș
 Pîn v-o duria crielu, (creierul, n.n.)
 Voi nișiodată n-o s-aveș
 Țăitung ca Dărăbielu!*

*Cu mulcie vă născăcoriș,
 Dar una să o șcii tu,
 Că niși cînd n-o să-nfăptuiș
 Un cor ca a lu Vidu!*

Enumerarea personalităților bănățene pe acest ton laudativ nu e lipsită de semnificație. Dacă aici exagerarea are o notă de umor, în viața publică Banatul a manifestat întotdeauna un cult deosebit pentru valorile locale. Iorgovan a lui Gîrda e categoric, își afirmă ostentativ superioritatea:

*Și dac-un viac ci-i lăuda,
 Să șcii, că și atunșia,
 Ca și acu ț-oi arăta
 Că tăt Bănatu-i fruncea!*

Acest final al unei poezii umoristice va fi acceptat de toți fără contraargument. Formula „**Bănatu-i fruncea**” s-a răspîndit pretutindeni, și totuși, foarte puțini s-au străduit să afle de ce și dacă într-adevăr „Bănatu-i fruncea”. În orice caz, la capitolul literaturii dialectale, de care ne ocupăm, formula e o realitate.¹⁶

Gîrda își intuiește devreme drumul: poezie în grai local. Era modelul cel mai apropiat atît de temperamentul său, cît și de sale posibilitățile culturale. La Budapesta găsește, în cercul studenților români de la „Petru Maior”, un mediu prielnic îndeletnicirilor sale literare. Aici se făcea osmoza sufletească între tinerii din diverse colțuri de țară ale imperiului habsburgic, se citeau lucrări originale, se puneau la cale acțiuni, baluri, excursii. Stropul de voie bună pe care-l aducea Gîrda era binevenit.

La reuniunile societății, Gîrda citește, declamă. Revistele *Poporul român* și *Drapelul* i-au făcut cunoscute producțiile acasă, la Lugoj, unde, pe măsură ce versurile au apărut în gazetă, s-au răspîndit, au fost recitate la șezători și baluri. La 25 de ani, Gîrda a fost o personalitate în viața lugojană. Și va beneficia, toată

viața, de gloria unor versuri tinerești, așternute, în grabă, pentru o reuniune studentescă sau pentru *Drapelul*.¹⁷

Poeții dialectali bănățeni n-au voit să deschidă drumul unei literaturi separatiste, ci să aducă în literatura națională o notă locală, specifică.

În literatura națională, scrisul dialectal a fost salutat de Maiorescu: „Căci cultura artelor – motiva el – nu se pregătește după cum pare la prima vedere din sus în jos, ci de jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pământului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucul trainiciei din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă.”

Caracterul predominant al acestei literaturi e cel umoristic. Literatura în grai bănățean a adus o notă moralizatoare, socială, o nunață de familiaritate și o preocupare constantă de a inferioriza eroii în fața invențiilor tehnice. E un umor senin.

Care au fost perspectivele literaturii în grai bănățean? În latura ei de popularizare, perspectivele au fost mari. A ajutat crearea de teatre sătești, de trupe ambulante sau de trupe de amatori. Graiul local a dat aripi unor noi plugari condeieri.¹⁸

Culegeri folclorice în foile și calendarele lui Birăuțiu

Multe reviste românești din Transilvania și Ungaria, printre care și foile lui Birăuțiu, s-au adresat locuitorilor din mediul sătesc, cu intenția de a contribui la educația lor politică, culturală și economică. O atenție deosebită a fost acordată folclorului, în ideea că, cunoscându-și folclorul, românii își pot cunoaște mai bine limba, datinile, obiceiurile, întreaga fizionomie spirituală. De aceea se considera că literatura populară trebuie culeasă așa cum circulă în popor, pentru a i se conserva originalitatea. S-au tipărit cîntece de cătănie, balade, doine, colinde, ghicitori, anecdote versificate, basme și povești. Revistele s-au adresat în primul rînd, intelectualilor de la sate. Ele au cultivat și întreținut, în rîndurile cititorilor, interesul pentru folclor. Pentru conservarea folclorului literar li s-a recomandat învățătorilor și preoților să culeagă poveștile, basmele, tradițiile, legendele, proverbele și poeziile populare, oferindu-li-se pentru aceasta și indicații.

În satele noastre au existat abonamente la cele mai importante reviste românești. Aceste apeluri pentru adunarea creațiilor folclorice au fost citite și de către preoții și învățătorii noștri. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, în multe localități de ale noastre, au funcționat societăți culturale și cercuri de lectură. În cadrul acestora s-a citit, în comun, presa românească.

În multe localități au început să fie adunate creațiile folclorice. Aceste culegeri au fost publicate în revistele române apărute la Budapesta, Arad, Oradea, Timișoara, Lugoj, ș.a. Mai jos prezentăm poezii populare culese în **Giula** de învățătorul **Sabin Dragomir**. Strofele și culegerile de mai jos le-a publicat în *Poporul român*, în perioada 1903-1904:

Chiuituri din Giula, de cari strigă feciorii în joc

*Feciorul care nu strigă
Facă-i-se gura strîmbă.
C-a mea știu că nu s-a face,
Că eu strig cîte știu toate.*

*Strigă, strigă, măi Ilioane,
Nu te uita la cocoane.
Că ți-s-a-nstrîmba gura,
Și te va urî mîndra.*

*Faceți-mi un pic de loc,
Să v-arăt un frumos joc.
Faceți-mi un pic de larg,
Să v-arăt cine mi drag.*

*M-a făcut mama subțire,
Să fiu drăguț la copile.
M-a făcut mama înalt,
Să fiu la copile drag.*

*Feciorul fără musteață,
El sărută cu dulceață.
Iar feciorul mustecios,
Cînd sărută, face pliosc.*

*Ce-i în lume locomos?
Banu și uomu frumos.
Ce-i în lume cu plăcere?
Om frumos și cu avere.*

*Frunză verde de săcară,
Unde-ai fost bădiț-asară?
Frunză verde de susău,
La Ana-n pîrău rău.*

*Ciudă-mi de omu prost,
Că mă-ntreabă: unde-am fost?
Nu vede, sară-i ochii,
C-așa umblă tinerii
Pe vremea cărăturii.*

*Stau feciorii să se bată
Pentru-un săcuet de fată.*

*Stați feciori, nu vă bateți.
Că mai vine-un săcuiet
Și-ți juca după coteț.*

*Nevasta, care-i nevestă,
Slobodu-i să se iubiască
Și cu unul și cu altul,
Numai să n-o știe satul.
Și cu altul și cu mine,
Numai să n-o știe nime.*

*Cîtu- i lumea pe sub soare,
Nu mi drag ca-n șezătoare,
Cînd se stinge lumina,
C-atuncia-i dulce gura.
Da nu-i dulce cum să fie,
Ca struguru cel din vie,
Da nu-i dulce cum se cere,
Ca faguru cel de miere.*

*Femeia, care-i femeie,
Nialcoșă-i ca și-o scînteie.
Umblă trasă ca o strună,
Poalele pe dînsa sună.
Poalele ei ca mătasa
Și sînt albe ca și neaua.*

*Uuuu
Bunu-i puii,
Da-i mai bună găina
Gătită de vecina.*

*Du-mă Doamne și mă pune,
Unde-i vinarsul de prune
Și crășmaru dus în lume.
Du-mă Doamne și mă lasă,
Unde-i vinarsul pe masă
Și crîjmărița frumoasă.*

*Fata popi cea mai mare
Șede-n șură face-amnare.
Cea mai mică le cîrligă,
Și le dă pă mămăligă.*

Alături de revistele populare, la ridicarea nivelului cultural al maselor, îndeosebi a comunităților rurale, un rol important au jucat calendarele. Dincolo de materialul calendaristic, ele, de regulă, au conținut și texte literare și cunoștințe științifice. De asemenea, în paginile lor au fost inserate sfaturi practice. Apariția calendarelor a continuat în capitala Ungariei tot secolul al XIX-lea.

După o lungă întrerupere, o mare răspîndire a cunoscut *Calendarul Poporului român*, editat de redacția gazetei respective, cât și de succesoarea ei (1903-1918). *Calendarul Poporului român* a avut un profil enciclopedic. A conținut versuri și proză, evocări istorice, comentarii politice, cronici științifice și culturale, informații și reportaje despre activitatea românilor din Ungaria și, fapt important, despre viața politică, socială și culturală din România. Pentru românii din Transilvania, calendarul a constituit un mijloc de cultivare a limbii și de cunoaștere a valorilor culturale naționale. Aceeași editură a pus în circulație și un *Calendar de buzunar* (1917-1918). De asemenea, *Calendarul Foi ilustrate* (1904-1914) și *Calendarul Cucului* (1908-1910) au fost inițiative ale revistelor respective.¹⁹

Referitor la jubileul unui deceniu de apariție a *Calendarului Poporului român* citim: „La 3 octombrie 1911 s-au împlinit zece ani de la înființarea ziarului și tipografiei Poporul Român. În cursul acestui deceniu ne-am străduit să servim interesele cetitorilor noștri după cele mai bune intențiuni ale noastre, oferind întotdeauna o lectură interesantă și variată asupra tuturor chestiunilor de însemnătate și interes public. Cum că am reușit să mulțumim exigențele (dorințele) publicului nostru cititor, dovadă a fost pe de o parte numărul cel mare al abonaților, iar pe de alta manifestarea dragostei și alipirei ce credincioșii noștri cititori și în prima linie brava noastră țărănime din Banat ni-a arătat vremea. Vom griji să ne facem demni de această încredere și în deceniul al doilea, bizuindu-ne a face mai mult și a fi mai folositori neamului, ca în cei zece ani trecuți (...).

Referitor la calendar ținem să amintim că timp de 9 ani mereu am scos (editat) an de an bogatul Calendar al Poporului Român, care a fost primit întotdeauna cu mare interes și dragoste din partea publicului românesc. Dovada despre aceasta este și faptul că primul calendar a fost scos în 15.000, calendarul din al doilea an 30 și apoi în 40.000 de ex. Calendar românesc în Ungaria nu mai apărea niciodată în atâtea exemplare. Ce privește redactarea lui, întotdeauna s-a avut în vedere un conținut bogat și variat. Calendarul nostru este întocmit de dnii Dr. Sebastian Stanca și Dimitrie Birăuțiu.

Din prilejul jubileului de 10 ani al ziarului și tipografiei, am scos un calendar jubiliar care credem va mulțumi în măsură deplină pe cititorii noștri.(...)”²⁰

Presă, ca și cartea, și-a putut realiza funcția cultural-națională (inclusiv apărarea și afirmarea limbii române) numai cu condiția răspîndirii (circulației) sale cât mai largi. Întreaga presă românească din Transilvania și Ungaria a fost intens solicitată de categorii variate de cititori: intelectuali, meseriași și mulți țărani. În afară de abonamente, presa a ajuns la cititori și prin mijloacele de difuzare în masă: reuniunile de lectură, casinele și bibliotecile publice. În cadrul

acestor societăți s-au putut citi, consulta foile apărute. Au existat condiții foarte prielnice pentru un contact direct, permanent și de mare amploare cu presa românească. Acest contact a fost profitabil pentru românii din Ungaria de azi, nu numai prin ideile puse în circulație, ci și prin limba jurnalelor și calendarelor respective.

Societăți de lectură și casine au funcționat în mai multe localități ale noastre în secolele XIX-XX : *Societatea de lectură* (1872) – **Cenadul-Unguresc**; *Reuniunea de lectură* (1885) – **Otlaca**; *Societatea de lectură* (1887) – **orașul-mare românesc Giula**; *Societatea de lectură* (1889) - **orașul-mic românesc Giula**; *Societatea de lectură mixtă* (1892) – **Chitighaz**; *Reuniunea de lectură "Concordia"* (1900) - **Pocei**; *Casinoul de lectură* (1903) – **Jaca**; *Cercul de lectură* (1903) – **Apateu**.

Aici, în cadrul acestora, s-au citit reviste și calendare, printre altele și acelea redactate și editate de D. Birăuțiu din Budapesta.²¹

Un proiect de afacere literară a lui Birăuțiu și I. L. Caragiale

Dimitrie Birăuțiu a fost prieten cu mulți scriitori, care s-au perindat prin tipografia sa. Le-a publicat cărți, a întreținut cu ei corespondență și le-a dat concursul, în toate problemele legate de preocupările sale. Aș vrea să remarc că Dimitrie Birăuțiu a fost prieten și cu Ion Luca Caragiale, cu care a discutat și un proiect de a scoate, împreună, la Budapesta o revistă literară română cu titlul *Momente libere*.

La moartea lui Caragiale, în 1912, Birăuțiu a publicat, în amintirea marelui dramaturg român, scrisori și date inedite despre planul lor, din 1910, relativ la aceasta publicație de literatură, destinată românilor din fosta monarhie.

Deși nu s-a realizat, proiectul prezintă un deosebit interes pentru istoria literară și în special pentru completarea informațiilor biografice despre Caragiale.

După cum am văzut din manuscrisul lui Caragiale, coperta revistei urma să aibă următoarea redactare: „*Momente libere*, publicație literară. Apare din două-n două duminici. Pentru tot ce privește redacția răspunde I. L. Caragiale. Budapesta, tipografia D. Birăuțiu, VII. István út 11.”

De multe ori, în drum spre București

Ion Luca Caragiale

sau când se înapoia la Berlin, Caragiale făcea un scurt popas în capitala Ungariei, ca să-l viziteze pe Dimitrie Birăuțiu, la tipografia căruia se întâlneau întotdeauna literații români de dincolo și de dincoace de Carpați. Cu prilejul acestor întâlniri, Caragiale a discutat posibilitățile publicării unei reviste, pe care s-o editeze Birăuțiu.²²

Din articolul lui Leonard Paukerow, colegul lui Birăuțiu, aflăm că editorul din Budapesta, i-a comunicat la Berlin propunerile sale concrete, iar Caragiale i-a răspuns prin următoarea scrisoare trimisă în ziua de joi 13/26 ianuarie 1911:

Stimate Domnule Birăuțiu!

Mă grăbesc a-ți răspunde, că în principiu, suntem de acord, însă asupra multor puncte din programul propus de d-ta, sunt de deosebită părere, deci, neputându-se, cum ți-am spus, lămuri toate amănuntele prin corespondență, voi veni la Budapesta, să ne înțelegem prin viu grai. La desbaterea noastră, doresc să asiste și amicii Liviu și Paukerow.

Astfel dar, te rog, potrivește d-ta așa ca, marțea viitoare, 31 ian. de la 10 jum. a.m. până la 1 d.a. și de la 3 jum. până la 6 jum. d. a. să putem avea loc în biroul d-tale pentru desbatere pe îndelete. Eu sosesc marți dimineață la Westbanhof, unde n-ar fi rău să mă aștepte cineva din partea d-tale. (Mă voi coborî din vagonul de dormit.) Rămân în Budapesta până a doua zi miercuri seara, când la 11 jum. pornesc cu trenul express spre București, unde trebuie să mă aflu neapărat joi seara. Dacă e vreo piedică la acest plan al meu, în privința întâlnirii noastre, te rog, telegrafiază-mi îndată, ca să știu să vii la întoarcerea din țară.

Joi, 13/26 Ianuarie 1911.

Cu toată stima rămân al d-tale prieten

Caragiale

Maiestrul a primit răspunsul că oricând, îi stăm cu toții, cu drag la dispoziție.

Tot prin ianuarie 1911, venise la Budapesta și eminentul critic Dobrogeanu-Gherea, să-și caute de sănătate la băile Lukács. I-am comunicat atunci proiectul maestrului Caragiale, de a scoate o revistă literară. A fost aceasta o mare surpriză pentru Gherea.

Ce bine ar fi – observă dînsul, dacă proiectul acesta s-ar realiza. Pentru Caragiale ar însemna o salvare din atîtea încurcături și necazuri, iar pentru literatura noastră un mare câștig, căci multe perle încă ne-ar putea da Caragiale. Tare mi-e teamă însă, că nu se va alege nimic din proiectul acesta, căci pe Caragiale îl cunosc eu: Multe își propune să facă, - dar repede să răzgîndește.

Și a avut dreptate maestrul criticii românești Dobrogeanu-Gherea. Proiectul a rămas proiect. Caragiale a venit la Budapesta, în ziua indicată: 31 ianuarie. Întîlnindu-se însă cu frunțașii politicei românești, și aflînd de adîncă desbinare ce se produsese atunci prin dizidența „tribunistă”, de dușmăanii mărunte și mari, – și-a dat seama că nu e momentul oportun să scoată o revistă românească la Budapesta. Și de aceia ne-a comunicat, că „deocamdată” renunță la acest proiect.

Astfel din revista „Momente Libere” nu s-a ales nimic. Am crezut totuși nimerit să comunic marelui public o frumoasă intențiune a regretatului maestru. Căci și proiectele sale nerealizate erau interesante.”²³

Badea Cîrțan și redacția *Foii poporului român*

Badea Cîrțan²⁴, vestitul cioban călător, cel ce umbla prin lume, ca să caute izvoarele ființei naționale, a trecut de foarte multe ori prin Budapesta și pe la redacția și tipografia lui Dimitrie Birăuțiu. Cu un prilej, aflîndu-se acolo și văzîndu-i adunați pe cîțiva dintre militanții și liderii români, acesta le trăsnește una buna: „Iacă și dumneavoastră aici: Todică, Birăuțiu, Bănuțiu, în loc să fiți: Todea, Birău, Ban. Tot mici, tot mici, n-avem un om mare, să facă minuni”. Badea Cîrțan avea umor și era totdeauna bine venit în redacție.

Despre acest lucru ne mărturisește Sebastian Stanca: „Venea des la Pesta și totdeauna ne cerceta redacția. Ne obișnuisem să-l vedem tot la 2-3 luni odată în mijlocul nostru și dacă întîrzia parcă ne lipsea.

Vorbea cu o predilecție vădită în pilde. Figurile romane Cesar, Scipio, Traian, August erau pentru badea Cîrțan adevărate ideale. De aceștia se încălzea ochii împăianjeniți de strașina genelor, lungi și cenușii, scînteiau o lumină mai vie și obraji i se rumeniau. Venea în redacție cu o deosebită sfială. Pentru el redacția era biserica culturii, de care se cuvine să te apropii cu cel mai devotat simț și respect. Cu căciula în mîină, scoasă încă de pe scări, deschidea încet ușa și se furișa în odaie oprindu-se brusc lîngă prag. „Trăiască dl Stanca, trăiască dl Bănuț, trăiască dl Birăuțiu să se facă birău în ogorul neamului.”

Asta era salutul lui obișnuit. Noi ne ridicam zgomotoși de la mese și îl luam între noi îmbulzîndu-l cu fel de fel de întrebări.(...)”²⁵

El a dus multe reviste și cărți pentru răspîndire, primite de la Birăuțiu. Dar și a adus, pentru publicare, manuscrise, culegeri de folclor, snoave, din cele mai îndepărtate zone.

Badea Cîrțan a ajuns prima dată în capitala Ungariei în timpul procesului memorandiștilor. „În dimineața zilei de 6 mai 1894, cu o zi înainte de începerea

Badea Cîrțan, 1899

procesului (memorandiștilor) pornea din Sibiu spre Cluj și George Cîrțan. Se afla într-un tren înșesat de oameni. Printre ei - un grup de memorandiști grupați în jurul fruntașului politic Ion Rațiu. Urale și marșul *Deșteaptă-te române* se auzeau pe tot traseul”²⁶

„Cînd condamnații au ieșit din sală călcînd pe flori, George Cîrțan simțea și vedea cum acești oameni făureau, practic, istoria. El era unul din cei mulți care ovaționau, care aruncau cu flori, dar, în același timp, era unul din cei puțini care ajungeau să stea de vorbă de aproape cu acești oameni aleși. Cei condamnați au fost apoi conduși cu alai la închisorile din Seghedin și Vaț. Printre cei care i-a urmat a fost și Cîrțan”.

Grupul Memorandiștilor

„La Seghedin, lui Cîrțan de abia i se îngădui să-i vadă, pe domnii noștri prin grilajul care împrejmuia închisoarea. Apoi plecă să-i vadă pe cei de la Vaț”.

Așa ca, atunci cînd, Memorandiștii din Cluj sunt întemnițați, el spune:

*„Eu, cioban George Cîrțan.
Nici n-oi bea, nici n-oi mânca
Pîn-de Seghedin n-oi da,
De iubiții osîndiți
Ce-s în temnițe zvîrliți.”*

Face drumuri la Vaț unde este închis Ion Slavici și la Seghedin, unde erau închiși cîțiva dintre memorandiști, și se plînge:

*„La grădina-n Seghedin
Plîng florile de iasomin*

*De răsună ulița
Și tremură temnița.
De la Seghedin la Vaț
Numai drumuri de la frați
Numai lacrimi, jale, dor
Pe fețele tuturor”*

„Datorită deselor lui apariții, directorul închisorii din Vaț, l-a bănuit că ar fi spion; în consecință, nu i s-a mai permis accesul în incinta penitenciarului. În această situație reacția lui Cîrțan a fost pe cât de neașteptată pe atât de impresionantă... Ca să arate totuși că n-a uitat pe martirii neamului, s-a așezat liniștit la poarta de intrare și scoțînd fluierul din șerpar a început să doinească de jale, timp îndelungat, spre surprinderea trecătorilor unguri din afară și spre mulțumirea celor întemnițați, ieșiți în curte, și asupra cărora acest semn de viață, transmis peste ziduri, produsese o profundă impresie”.²⁷

În loc de concluzii

Peste ani, *Sebastian Stanca* a rememorat activitatea de ziarist și publicist la gazetele de la Budapesta *Poporul român*, *Luceafărul*, *Lupta*, apreciind aportul lor la problematica vieții naționale românești. El a scris: „Și astăzi trebuie să recunoaștem că gazetele de la Budapesta au adus în deceniul de dinaintea primului război mondial servicii deosebit de prețioase problemelor de viață națională a poporului român, contribuind în măsură covârșitoare la cristalizarea și fortificarea principiilor idealului național care se înfiripa tot mai stăruitor în sufletul poporului român. Și acesta este un fapt pe care cronica vremii nu-l poate tăgădui “instituției” românești din capitala Ungariei.”

În ceea ce privește activitatea lui Dimitrie Birăuțiu, trebuie subliniat faptul că nu s-a desfășurat numai în presă și în tipografie. Ideile lui l-au apropiat de socialiști, iar cînd Partidul Național Român a stabilit o tactică de luptă similară, pentru cucerirea dreptului la vot universal cu social-democrației, s-a urcat pe tribunele adunărilor populare, ținînd discursuri de mare efect.

Birăuțiu a avut o activitate rodnică și în viața cultural-națională din rîndul comunității românești din Budapesta. A fost prezent la orice manifestare importantă, a activat pentru înființarea corului bisericesc al Capelei românești din str. Holló. În 1902, la inițiativa lui, s-a constituit *Reuniunea meseriașilor români din Budapesta*, care a avut un cor bărbătesc și o activitate culturală foarte bogată. A ajutat activitățile și instituțiile studenților români din capitala ungară. Foarte mulți dintre ei au trecut pe la el și au primit ajutor. Dintre studenți, mulți au fost colaboratori la revistele sale.

S-ar mai putea spune multe despre activitatea rodnică a lui Birăuțiu pe diversele tărîmuri. Mă voi rezuma însă numai la partea de publicații realizate în tipografia sa. În afară de ziarele, revistele și calendarele scoase de el, Dimitrie Birăuțiu a mai tipărit revista *Luceafărul*, în excelente condiții grafice, apoi ziarul *Lupta*,

organul Partidului Național Român, precum și trei gazete ungurești de orientare social-democrată sau socialistă, și anume *Szabad Szó* și *Független Magyarország*, pe care tipografiile maghiare nu au avut îndrăzneala să le imprime în regimul monarhiei habsburgice.

Note

1. Aurel Cosma, *Prin Timișoara de altădată*, Timișoara, 1977, p. 160.
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem.*, p. 161.
4. *Ibidem.*, p. 162-163.
5. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești*, București, 1995, p. 320.
6. I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-1990)*, București, 1996, p. 280.
7. *Ibidem.*, p. 192-193.
8. G. și N. Răduică, *Ibidem.*, p. 142.
9. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 143-147.
10. *Cucu. Foaie umoristică populară*, Budapesta, 1905, nr. 14, p. 1.
11. Vasile Rămnițean, Lucian Ciucurel, *Istoricul gazetei „Cuvântul satelor”*, Timișoara, 2005, p. 41.
12. Ion Vidu, *Cîntece, doine și strigături*, București, 1961, p.
13. *Gheorghe Gîrda* (1879-1948) a fost un poet și scriitor român, născut în Mănăștur, județul Timiș. S-a remarcat prin poeziile sale scrise în dialect bănățean. A urmat școala primară în satul natal, cursurile secundare la liceul maghiar din Lugoj și la liceul românesc din Brașov, pe care l-a terminat în 1899. După stagiul militar la Viena, a urmat Facultatea de Drept la Budapesta, luînd examenul de doctorat în 1907. Din 1909, a fost avocat la Făget. A fost deputat sinodal de Caransebeș și de Sibiu. În 1919, 1922 și 1927, a fost deputat și secretar al Camerei. A publicat, începînd din 1902, o serie de articole, cronici, culegeri de folclor și poezii în grai bănățean în ziarul *Drapelul* (Lugoj), *Poporul român* (Budapesta), *Convorbiri literare* (București), *Timișana* (Lugoj), *Banatul* (Timișoara), *Semenicul* (Lugoj) și în *Calendarul Poporului Român* (Budapesta). Primul volum i-a apărut în 1908 la Budapesta.
14. Gabriel Țepelea, *Plugarii condeieri din Banat. Literatura în grai bănățean*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Viorel Boldureanu, Timișoara, 2005, p. 77-79.
15. *Ibidem.*, p. 80.
16. *Ibidem.*, p. 97.
17. *Ibidem.*, p. 99.
18. *Ibidem.*, p. 116-117.
19. Maria Berényi, *ibidem.*, p. 67-68.
20. *Jubileul Nostru*, In: „Calendarul Poporului Român”, Budapesta, 1912, p. 65.
21. Maria Berényi, *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918)*, Budapesta, 1990, p. 106-113.
22. Aurel Cosma, *ibidem.*, p. 164.
23. Leonard Paukerow, *Caragiale voia să scoată o revistă literară la Budapesta*, In: „Almanahul presei române”, Cluj, 1926, p. 130-132.
24. *Badea Cîrțan* (1849-1911), acest cioban simplu a rămas în istoria românilor ca un luptător pentru unirea românilor din Transilvania cu cei din Vechiul Regat, toată viața sa dedicînd-o acestui scop. Într-o vreme, în care românii din Transilvania aparțineau Imperiului Austro-Ungar și nu se bucurau de drepturi, Badea Cîrțan a folosit cea mai eficientă armă: cartea. Badea Cîrțan, care a îndrăgit cu patimă cartea, cartea românească și cartea de istorie, a trecut timp de 30 de ani de mai multe ori munții, din porunca inimii, aducînd din Vechiul

Regat în Transilvania, în traistă, sute de cărți românești. Ajuns de mai multe ori la București, el a cunoscut mai mulți oameni de cultură, de la care a învățat istoria românilor și mai ales ideea romanității poporului român. Dorind să vadă cu proprii săi ochi momentele care erau mărturii ale istoriei poporului român, Badea Cârțan s-a hotărât să plece pe jos la Roma. Ajuns acolo, Badea Cârțan s-a dus mai întâi la Columna lui Traian. „Cum era singur și a nimănui, cum se făcuse seară, s-a așezat pe trotuar și s-a culcat la picioarele Columnei. A doua zi dimineața, trecătorii, polițiștii, ziariștii, au avut o revelație: un țaran din Corjați, un dac la picioarele Columnei lui Traian. Presa din Roma a scris în ziua următoare: „Un dac a coborât de pe Columnă: cu plete, cu cămasă și cușmă, cu ȋtari și cu opinci”. I s-a publicat fotografia, i s-au luat interviuri.” Badea Cârțan a făcut senzație la Roma, a fost invitat la mediile politice, culturale, jurnalistice din Italia, fiind primit cu simpatie și prietenie. De-a lungul vieții sale a călătorit prin Ungaria, Austria, Italia, Elveția, Egipt, Germania, Ierusalim și în atâtea locuri prin țară. Dacă alți călători celebri și-au dedicat viața expedițiilor, din dorința de a descoperi noi teritorii, ori pentru a se îmbogăți, Badea Cârțan a călătorit pentru a vedea cu ochii săi strămoșii poporului român și din dragoste pentru istoria lor. Badea Cârțan a fost cunoscut, îndrăgit, prețuit de bărbații politici, de oamenii de cultură, de mediile patriotice din Vechiul Regat. În anul 1911, la 62 de ani, Badea Cârțan s-a stins din viață, fără a mai apuca să vadă ziua întregirii tuturor românilor. A fost înmormântat în cimitirul de la Sinaia, pe mormântul său fiind trecute următoarele versuri: „Badea Cârțan doarme aici visând întregirea neamului său”.

25. Sebastian Stanca, *Cârțan și Redacția noastră*, In: *Calendarul Poporului Român*, Budapesta, p. 76-77.

26. Ion Dianu, *Pe urmele lui Badea Cârțan*, București, 1979, p. 116.

27. *Ibidem.*, p. 118-120.

Elena Rodica Colta

Reprezentativitatea și valoarea identitară a bucătăriei tradiționale românești din Ungaria

Alimentația tradițională, ca experiență complexă transmisă pe cale orală, constituie în toate țările o componentă a patrimoniului imaterial. Acest pachet informațional, moștenit de generații, vizează atât date legate de momentul preparării, de actanți, de prescripțiile, restricțiile și interdicțiile religioase sau magico-rituale ale preparării cât și relatări privind consumul sau valențele simbolice ale preparatelor (ofrandă, jertfă, dar, etc.).

Dacă ne referim la semnificația preparatelor pentru cel care le consumă, unul din alimentele fundamentale în cultura tradițională românească este pâinea – înțeleasă în formele ei multiple –, prezentă în toate contextele tradiționale festive, religioase, comunitare și familiale.

Alături de pâine, există însă numeroase alte alimente și preparate, consacrate de anumite zile de sărbătoare (Crăciun, Sf. Paști, etc.), ceea ce demonstrează că actul alimentar transcende necesitățile fiziologice, devenind unul cu încărcătură simbolică (religioasă, magico-rituală, socială).¹

Faptul că alimentația tradițională, și cea românească nu face excepție, este strâns legată de sărbătorile religioase, de calendarul ocupațional și de evenimentele care au loc în viața familiei, impune nu numai păstrarea riguroasă a rețetelor purtătoare de semnificații multiple ci și o anumită conduită în privința preparării și consumului, specifică, care permite comunităților țărănești românești, din zonele multietnice, să se diferențieze, prin bucătărie, de celelalte grupuri etnice.

Există prin urmare și în privința alimentației și a bucătăriei tradiționale un discurs etnic, pe care l-am întâlnit atât la românii din Ungaria cât și la românii din partea cealaltă a frontierei (Nădlac, Pecica, Mișca, Șepreuș, etc.), care, până la un punct este comun.

Întrebați despre tradițiile, care se mai păstrează în satul lor, o mare parte din membrii comunităților românești din zona de frontieră româno-maghiară s-au referit la bucătăria tradițională, declarând-o ca definitivantă pentru identitatea etnică a grupului. Și într-adevăr, dacă avem în vedere și numai alimentele rituale sau cele investite de grup cu anumite semnificații, trebuie să admitem că valențele cu care sunt încărcate aceste preparate le transformă în mărci identitare.

Tradiția culinară este însă mult mai complexă, motiv pentru care, în cele ce urmează, vom încerca să identificăm alimentele considerate de românii din Ungaria, ca reprezentative în autodefinire, cu contextul specific în care sunt produse și consumate. În funcție de tipul de preparat (ritual, festiv, cotidian, de

post) diferențiem, în unele cazuri, prezența unor persoane specializate (nu oricine poate să fie actant), un instrumentar cu valențe religioase sau magice (pristolnicul, covata, lopata de pâine, etc.), un anumit spațiu de lucru, o ritualistică menită să potențeze sacralitatea sau să activeze diferitele tipuri de magie, o sumă de interdicții, toate transmise pe durată lungă în pachetul cutumiar. Prin urmare, simpla existență, în tradiția alimentară a unei comunități, a unui anumit preparat, ascunde în spate un întreg inventar de gesturi și practici, aceleași în toate satele românești.

Vom începe prezentarea repertoriului culinar tradițional cu alimentele rituale și ceremoniale, cele mai bine conservate în mentalul colectiv românesc.

Inventarul românesc de preparate cu caracter ritual și ceremonial

Alimente rituale

Un prim aliment, din grupul preparatelor cu caracter ritual, pe care îl întâlnim și azi în satele românești din Ungaria dar și în localitățile din vestul României, este fiertura din grâu, cunoscută sub numele de *colivă*.

Prepararea colivei, de o femeie bătrână și curată, și consumul are loc în context funerar și post funerar. Se face la mort, la parastase și la sâmbăta Sântoaderului, zi ce deschide sâmbetele de pomenire a morților. Referindu-ne la coliva de Sântoader, în Giula și Micherechi, conform relatărilor, ea este făcută de *prescurăriță*, adică „o muiere curată, care n-are treabă cu bărbații”, cu respectarea unui scenariu vechi, din care nu lipsesc anumite prescripții: „*Cînd să începe postu, săptămîna ce-nîtie după ce vin de la biserică aduc on kilogram dă grîu. Pă masă îl curățasc dă neghină și-l pun înt-on vas curat. Îl moi cu apă. În toate zilele țîp apa cie după el și pun curată. O săptămîna îl moi și așe-i dă fin dă numa. Îl fierb, da nu pun pă el zabăru pînă îl las așe în apă și sîmbătă dimineața am sucuit să-l fierb o țîrucă. Apoi pun mnere în el și d-asupra boabe dă țucur. Înt-on vas îl duc la beserică. Acolo popa îl sfințește și îl împărțește la oameni. Tăți capătă cîte-o linguriță. Mîncă și în biserică da duc și acasă dîn el.*”

Acest „grâu fiert și îndulcit” este consumat de Sântoader, și de românii din Nădlac și Pecica (jud. Arad), ca să dăm doar două exemple.

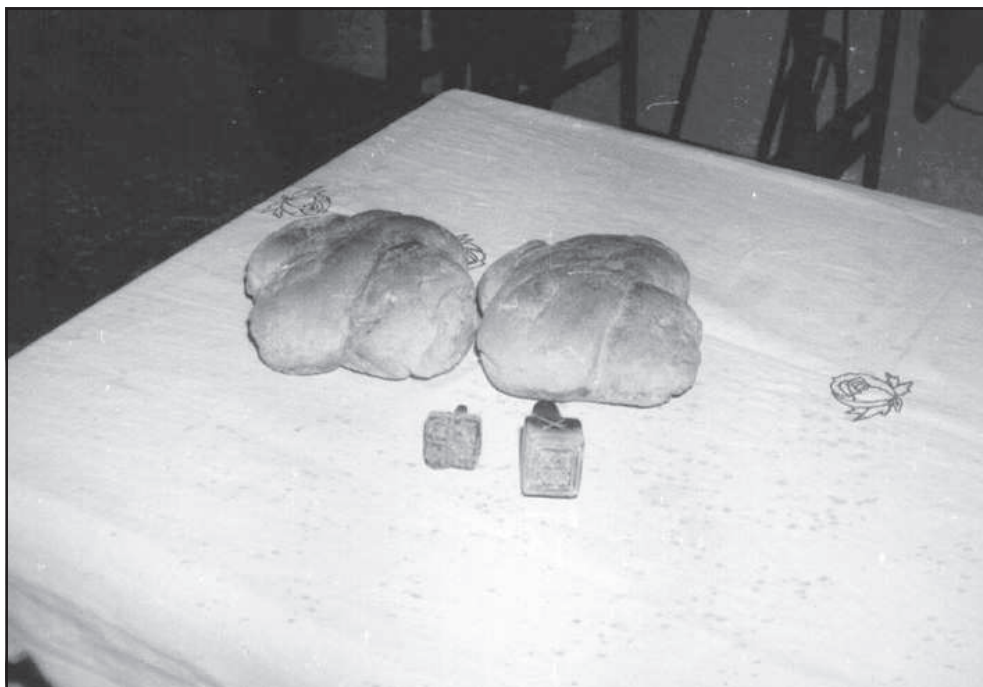
Sacralitatea preparatului este asigurată atât de actant, care trebuie să fie o persoană curată, cât și de sfințirea lui, de către preot, în biserică. Calitatea de aliment ritual, cu valențe religioase dar și magice, este confirmată de consumul colectiv, în spațiul sacru al bisericii, și de dusul ei acasă, pentru cei bolnavi.

În cazul colivei de Sântoader, în satul Micherechi, valoarea simbolică a alimentului este potențată de pilda Sf. Toader, care, cu câteva boabe de grâu fiert, a mântuit lumea de foamete. Repetând anual consumul de grâu fiert, care a avut loc într-un *illo tempore*, micherechenii re trăiesc de fapt actul magico-religios inițial².

Al doilea preparat ritual consumat de românii din Ungaria este *prescura*, care avea în trecut și o variantă pascală,³ prezentă încă în unele sate din județul Arad (Chereluș, Șepreuş, Bocsig, etc.). În cazul acestor două tipuri de pâini sacre (aluat din grâu dospit), modul de pregătire este același, diferit fiind doar locul în care sunt produse.

Astfel, în vreme ce prescurile sunt pregătite de prescurăriță acasă la ea, „paștile” se fac, în localitățile în care se mai păstrează tradiția, la familia care a anunțat în biserică că va da „paștile” în acel an, de acolo fiind transportate la biserică în procesiune, cu prapuri și preot.

Caracterul sacral al celor două alimente rituale este asigurat de curățenia actantului, de semnul crucii făcut de acesta, cu pistolnicul, înainte de a le introduce în cuptor, de inițialele sfinte „IC XC NI CA”, imprimate în aluat,⁴ și de sfințirea lor în biserică.

Prescuri și pistornice, Micherechi, anii 1980

În sfârșit, ambele preparate se servesc în biserică, în colectiv, după terminarea slujbei. Contextul este și el unul sacru, prescura și paștile împărțindu-se, prima în duminicile și la sărbătorile mari sub formă de „*nafură*”, iar a doua la Sf. Paști, în condiții speciale, adică după o prealabilă cuminicare a celui care o ia.

Tot alimente rituale din aluat dospit, preparate în context funerar, de femei curate, sunt colacii cu lumânare, cunoscuți în zonă sub numele de „*paus*”, oferiți la sfârșitul slujbei de înmormântare sau de pomenire preotului și cantorului.

Acești colaci, stau în timpul slujbei de înmormântare pe masa din curte sau, la parastas, pe masa din biserică, și sunt utilizați în ritualul înmormântării și implicit sfințiți.

În sfârșit, chiar dacă nu mai sunt făcuți de prescurărită și nu sunt obligatoriu sfințiți, o funcție rituală în tradiția funerară românească o au și colacii care se dau, în unele sate, peste groapă la cimitir, sau colăceii împărțiți de pomană paricipanților, în timpul slujbei de înmormântare.

În Bătănia acești colăcei erau făcuți de femei anume, la casa mortului: „*Muierile fac colaci în covată și îi coc în cuptor. În tăt colacu bagă on ban. Fac cam 150-200 dă colaci. Aluatul îl dospesc ca și când coc pită.*”

În Micherechi, îi regăsim sub numele de „*cucuțai*.” Și aici odinioară era obiceiul să se pună în fiecare câte 20 de fileri. Cucuțaii se împart copiilor, prezenți la înmormântare, în momentul când se iese cu mortul din curte. În prealabil însă, traista cu colaci este dată peste sicriu. Acești colaci au aceleași compoziție, aspect și dimensiuni cu *cucuțaii* care se dau copiilor ce vin cu colinda în Ajun de Crăciun.

Grup al alimentelor oferite „de pomană” mai include și colacii și ouăle roșii, împărțite la cimitir, la ziua morților. Aceste ouă, vopsite special, trebuie să fie mai mult de 7, la număr, și, înainte de a fi date, sunt sfințite de preot.

Alături de acest tip de alimente controlate într-un fel de biserică, în tradiția românească din Ungaria au supraviețuit până azi rețetele unor preparate cu valențe magice. Așa este de pildă *cureasta*, făcută din laptele adunat vreme de mai multe zile, începând cu al doilea muls, după fătarea vacii. În Săcal această cureastă se dădea, pentru sporul laptelui, copiilor, care, potrivit tradiției, o consumau așezați pe pământ, dintr-un vas de lut. Scenariul ritual de sporire a laptelui continua cu stropitul pruncilor, cu apă, la poartă, la plecare, de către gospodină.⁵

În Mezőpeterd preparatul se numește *gulesytă* și se împarte vecinilor, în credința că, „*cu cât mai mulți mănîncă din gulesztă, cu atît mai mult lapte va da vaca.*” Obiceiul era în trecut să se ducă vecinilor *gulesztă*, într-un vas de lut, care trebuia restituit nespălat, pentru a nu rămâne sporul laptelui în altă gospodărie.

Alimentele ceremoniale

Întorcându-ne în zona aluaturilor dospite, un alt grup de colaci sunt cei preparați în contextul unor ceremonialuri de familie, precum nunta, sau a unor sărbători calendaristice. Fără să fie sfințiți, ei sunt consacrați de evenimentul ceremonial din care fac parte.

Așa este *colacul de nuntă*, prezent odinioară în toate satele românești din Ungaria. Așezat pe o masă în curte, la casa mireului, alături de castronul cu apă sfințită, de mănunchiul de busuioc și de vasul cu grâu, acest colac, ce simbolizează belșugul, era aruncat ritual în sus, pentru a fi prins și consumat în colectiv de nuntași.⁶ Comunitățile românești din Ungaria îl percep ca pe ceva al

lor, ceva ce ține de datina nunții. Faptul că îl găsim și de cealaltă parte a frontierei, de pildă la Șepreuş, unde se numește *țipoi*, îi mărește reprezentativitatea și valoarea de marcă identitară. Un colac este prezent în ceremonialul nunții, la românii din Bătania. Aici colacul simbolizând bogăția era, odinioară, adus, împreună cu vinul, de către „*corintei*”⁷ la casa mirelui, în timpul ospățului de nuntă.

Tot un aliment consacrat, de data aceasta de o sărbătoare calendaristică, este *Colacul Crăciunului*, prezent alături de farfuria cu grâu, atât în casele românești din Bătania cât și în Pecica românească. Găurit în mijloc, el are infiptă o lumânare și un fir de busuioc, și stă pe masa de Crăciun patru zile. În satele cu populație românească din Bihorul unguresc, pentru seara de Ajun se coceau *cocuți* pe care i-am menționat deja, care se împărțeau copiilor veniți să colinde.

Însă consacrate de sărbătoarea Crăciunului sunt și alimentele servite în seara de Ajun și de Crăciun. Unele dintre ele, încărcate cu valențe magice, erau utilizate odinioară în performarea unor rituri de fecunditate. Astfel, în Bătania, familia mănâncă după supa de fasole de post, obligatoriu, un colac numit „*Sănătate*”, care se împarte la toți membrii familiei. Apoi se consumă plăcintă cu mac, macul fiind un simbol al sporului. Din plăcinta cu mac în trecut se lăsau atâtea bucăți, câți pomi roditori erau în grădină. În dimineața Crăciunului se puneau câte o bucată, la fiecare pom, spunând „*noi vă hărănim pe voi, voi ne hărăniți pe noi.*”⁸

La Anul Nou, datina este să se mănânce carne de porc, „*fiindcă porcul împinje norocul înainte.*” În unele sate se mai mânca fasole sau linte, cu credința că banii se vor înmulți, ca boabele acestora. *Plăcinta cu mac* se mânca pentru mulți pețitori, „*dospitele*”, ca norocul să crească, în anul ce vine, ca aluatul, peștele ca averea să se înmulțească precum solzii peștelui.

Din aceeași familie de preparate consacrate de anumite zile de sărbătoare, au făcut parte și „*Sfinții*”, azi dispăruți din satele românești din Ungaria, pregătiți pentru a fi dați copiilor sau vecinilor, în ziua de Mucenici, în amintirea celor 40 de mucenici de la Sevastia. Rețeta preparării lor la sfârșitul secolului al 19-lea am găsit-o în jurnalul Herminei Ciorogaru, originară din Pecica românească: „*un aluat dospit, în formă de opt, străpuns cu trestie, uns cu miere, pus pe tavă și copt. Ochii se făceau din stafide.*”⁹

„*Ouăle roșii*”, aliment pascal, se vopseau în Vinerea Mare sau în Sâmbăta Mare. Româncele utilizau la colorare cojile de ceapă sau grâul verde. Decorarea se făcea prin aplicarea de frunze, înainte de fierbere. Potrivit tradiției aceste ouă se consumă și azi în ziua de Paști de întreaga familie, după ce se ciocnește, dar se dau și copiilor, care umblă luna pe la case, spunând: „*Cristos a înviat!*”

Tot legat de sărbătoarea Sf. Paști și de anumite practici de consum, trebuie să amintim tradiția din satul Micherechi, unde „*dă la Paști pînă la Rusalii fetele duceau dă mneazăză la tăț chizeșii*¹⁰ și la hididuși. *Pită, clisă, uarece plăcintă și oleacă dă vin.*” Se înțelegeau între ele și duceau pe rând, în fiecare duminică câte două. „*Mneazăza*” era dusă într-un dos, țesut și cusut de fată, cu mâna ei. În acest interval, primele jucate au fost, de fiecare dată, cele care au adus

„*prânzul*”. Conform obiceiului, chizeșii trebuiau să joace, până seara, purtând la brâu „*dosul*”¹¹ adus de fete.

Mâncarea cotidiană

Alimentele obișnuite ale țaranului român au fost „*pita și clisa*”, laptele și preparatele din lapte, carnea de porc, vită, oaie și pui, „*crumpele*”, „*păsula și curechiul*”¹².

Laptele este consumat și astăzi proaspăt și bătut dar se prepară din el și brânză sau caș. Odinioară, închegarea laptelui se făcea cu *cheag* din stomac de porc. De asemenea laptele proaspăt mai este consumat cu pisat sau se pune în supa de lapte.

Din smântâna adunată de pe lapte se bate untul. Zerul, care rămâne de la unt, era folosit în trecut la gătit. Din el se făcea „*leveșe dă zăr*”, se pune în supa de cartofi, se frământa aluatul pentru tăiței sau se făcea „*balmoș*”.

În satul Săcal din Bihorul maghiar mâncarea preferată a crescătorilor de oi de altădată a fost „*brânza iute de oaie*”. Pe lângă aceasta, în multe mâncăruri foloseau zărul rămas după prepararea cașului de oaie.

Din carne, în afară de fripturi, românii din zona de frontieră fac „*sarme*”, cu carne și „*perinci*”,¹³ „*popricaș cu crumpe*” și carne. O mâncare specială în timpul sărbătorilor de iarnă, care odinioară a avut o semnificație rituală, sunt „*cocioanele*” sau „*aitura*”.¹⁴

Din făină de porumb se prepară balmoș, un fel de mămăligă mai moale, cu brânză, care se servea cu jumere de slănină.

Din cartofi, românii făceau „*crumpe cu zamă*”, „*crumpe cu boți*”, „*crumpe cu târhană*”, „*crumpe cu lășcuță*”, „*crumpe cu lebence*”.

Preparatele de post

Alimentația de post a românilor se înscrie în tradiția ortodoxă. Din acest punct de vedere românii din localitățile multietnice se diferențiază culinar de maghiari, germani, slovaci, care postesc mai ușor, consumând lapte, preparate din lapte și ouă.

În afară de pește, în perioada de post se consumau numai alimente vegetale. La gătit era folosit în special oloiul dă ludaie,¹⁵ însă cei, care posteau sever, fierbeau doar cu apă.

Lista mâncărilor admise în post, conform tradiției este în toate satele românești aceeași: „*rătișe*”, „*ploață*”, „*zamă părăgălită*”, „*cocoși*”, „*zamă dă porodici*”, „*dospite cu prai*”, „*piță cu uloi*”, „*aluat cu mac*”, „*coade dă laboș*”, „*lîngălău*”, „*mămăligă*”, „*cureți umplut cu pisat*”, „*dopuri*”, „*pască*”, „*moșocoarnă*”, „*crumpe cu boț*”, „*pogace cu mujdei*”, „*păsulă cu cureți*”, „*zamă dă prune*”, „*țibere*”, „*chisălița*”, etc.”

Acest repertori gastronomic, care reprezintă pentru românii din Ungaria un element important în autodefinire, este dublat de un comportament specific, românesc, în diferitele ocazii de consum.

Ritualistica meselor colective

Consumul colectiv al alimentelor, la nunți, pomeni și parastase („*crestate*”) sau la sărbătorile mari, era și, parțial, mai este și azi însoțit de o anumită ritualistică.

Ospățul de nuntă

Astfel la nunți, în absența preotului, care să binecuvinteze alimentele, masa și mesenii, persoana care se bucura de cel mai mare prestigiu în grup, spunea, în momentul așezării la masă, Tatăl Nostru. La nunțile de odinoară din Nădlac sau Șetin, acest rol îi revenea nașului. Obiceiul îl găsim și la românii din Ungaria.¹⁶

La fel de important era și locul pe care îl ocupa fiecare la masa de nuntă. Poziționarea era în funcție de rolul pe care îl avea, în cadrul acestei ceremonii. Astfel, în dreapta mirelui ședea nașul, în a miresei, nașa. Dacă unul dintre părinții era mort, locul lui rămânea gol.

În unele localități, nunta se desfășura în doua case, la mireasă și la mire, cu două petreceri, fiecare condusă de un grăitor. La casa miresei, rolul acesteia era îndeplinit de prima „*meselioucă*” (sora miresei). Această „*fecioară cu cunună*” ședea la masă la loc de cinste, împreună cu nașii miresei.

Referitor la consum, o secvență rituală în timpul mesei de nuntă este mâncatul din aceeași farfurie, cu aceeași lingură, și băutul din același pahar de către miri, practică care se înscrie în seria riturilor de fixare, de unire.

Bucatele servite sunt cele îndătinat la nunți românești¹⁷: supa de găină cu gîrceni sau cijele, tocană de „*bircă*”, carne friptă de pui, plăcînți, meniul alături de obiceiul prezentării lui intrând în acea obligativitate de respectare a scenariului arhaic, pentru a asigura reușita nunții.

Prin urmare, în obligațiile grăitorului intră și prezentarea bucatelor servite, cu versuri glumețe:

*„Hop, ciur, casă, masă
Să facă bine, cumătru mare,
Să mă lese păstă prag,
C-aș vorbi mai cu drag.
C-on taljer dă tocană dă tuluc,
Care-a tras la moșu moșului în plug”.*

Ca o prelungire a consumului din timpul ceremonialului nunții, în prima duminică după aceasta, rudele mai apropiate merg să-i vadă pe tinerii căsătoriți și sunt serviți cu colac și vin.

Ospățul de botez

Extrem de modestă în trecut, în parte și din cauza sărăciei românilor din Ungaria, masa de botez se limita la a-i oferi nașei și moașei, după ce venea cu pruncul de la biserică, un „*mneazăzuț*.”¹⁸ „*Tăieu tare pui, făceu niște dospite, îi*

dădeau tare păbăruț dă pălincă uă dă vin și apu asta o fost tăt vendigşagu."¹⁹

Cu vremea această masă a început să semene cu ospățul de nuntă, la masă fiind invitați toate neamurile și prietenii. Prin masa colectivă participanții sunt alături, îl recunosc și îl acceptă pe cel intrat în comunitatea lor religioasă.

Pomana și celelalte mese funerare

Reguli și o anumită rigurozitate culinară este prezentă și la pomeni. La pomană nu vine oricine. Cei considerați mai apropiați sunt invitați încă la cimitir, de către un om mai aproape de neam, cu o formulă consacrată: „*Face-ți bine, oameni buni, care v-ați ustănit și i-ați dat cinste dă pă urmă lui (cutare), veniți pînă la casa lui împreună, la un pabar două dă pălincă și zîcem și-l ierte Dumnezeu, și-l hodibnească!*”

Și într-adevăr „*uarecine zice Tatăl nostru apoi beu pălincă și mănîncă*”. Românii săraci ofereau odinioară pită cu clisă, însă cu vremea au început să servească tocană de oaie și sarmale.

Tot o masă comună, ritualizată, cu valențe funerare, este „*Păștișele*,” la care participă femeile din Micherechi de Paștele morților, adică luna, după Duminica Tomii²⁰. Comportamentul lor în timpul acestui consum colectiv de mâncare și băutură „*pentru morți*” urmează un vechi scenariu, care se repetă anual: se adună la o casă, și petrec. Singuri doi bărbați în vârstă, numiți „*păbarnici*”, aveau voie să participe. Înainte de a începe să mănânce femeile aruncă sub masă, pentru morți, primele îmbucături și puțină băutură.

Mesele de familie la praznicele mari

În sfârșit, datini și meniuri precise existau și la sărbătorile mari. Cele mai importante, prin valoarea lor simbolică, erau masele servite la Crăciun, Anul Nou și Paști. Încă din Ajun, în unele localități precum Bătania și Pecica românească, pe masă se punea cea mai frumoasă măsăriță și anumite obiecte simbolice (colacul cu busuioc, farfuria cu grâu, etc.) care rămâneau acolo din Ajun până în a treia zi de Crăciun.

Asocierea primei zile din an cu timpul tânăr, care poate fi influențat magic, a transformat și masa de Anul Nou într-un consum ritualizat, marcat chiar de unele interdicții. În această zi românii nu mănâncă carne de găină, fiindcă găina împrăștie totul, implicit și norocul. Se servește în schimb carne de porc, în credința că porcul împinge norocul cu râțul înainte.

În unele sate, cei așezați la masă consumau împreună un măr. Acesta era tăiat în atâtea bucăți, câți membrii avea familia. Fiecare lua o bucată, crezând că forța mărului îi va aduce pe cei plecați, acasă. În Chitighaz, mărul era examinat cu atenție. Dacă era vermănos, se credea că, cel care l-a tăiat, se va îmbolnăvi. Dacă era putred, se zicea că acesta va muri²¹. În Bătania se tăia, în bucăți egale cu membrii familiei, „*plăcinta dă Anu Nou*”, în care se punea un ban. Cel din familie care găsea banul era considerat norocos tot anul.

Referitor la masa de Paști, care venea după un post lung și sever, aceasta era una abundentă. În plus era interzis ca să se golească. La fel ca la Anul Nou, și la Paști era obiceiul să se taie un ou în atâtea bucăți câți membrii avea familia și să se consume în colectiv. Din meniu nu lipsea nici șunca, fiartă conform datinii, în Sâmbăta Mare. În Pecica, ouăle care urmau să fie așezate pe masa de Paști erau sfințite în biserică în Joia Mare.

Alături de aceste mese, la care participau toate generațiile, în tradiția românilor din Ungaria au existat și câteva mese colective cu participare limitată. De pildă Vergelul sau obiceiul numit Potolire²² din Micherechi erau petreceri în care, la consumul colectiv, participau doar perechile căsătorite.

„Cînd iera gata șezătoare apu zîcem că potolim. Punem banii laolaltă, cumpăram bărbați pălincă, muierile duceau frituri, pogăciță uă dospite, ne petrecem..” La fel, la „*Balul firului*” din Săcal participau doar femeile măritate: „*Cînd am gătat cu spălatu tortului în leșie, ne-am petrecut numai noi muierile. Ne-am copt pancove, cirigele, rățișe, moșocoarnă cu cureți și cu pisat. Am băut vin și ne-am petrecut pînă cătă dimineată.*”

În aceste cazuri vorbim de anumite solidarități de grup, întărite prin această comuniune alimentară.

Diznotor la Chitighaz, anii 1990

În sfârșit, ultimul tip de masă colectivă, la care ne referim este *pomana porcului*. În acest caz participă și azi familia lărgită și vecinii iar consumul colectiv din animalul sacrificat, vizează prosperitatea viitoare. Scenariul acestei mese, ca de altfel a întregii zile, era odinioară unul ritualizat : „*Cînd vine la diznotor zîce: Fie clisa grasă și mînce gazdele cu sănătate!>Gazda zîce: Să ai parte dîn ie!>*”.

Femei din Chitighaz la tăiatul porcului

Ritualistica meselor cotidiene de familie

Anumite norme și practici întâlnim și la mesele cotidiene, chiar dacă acestea sunt mai puțin studiate. Și în cazul lor există o ordine strictă a locurilor la masă. Locul central este ocupat de stăpânul casei, după care veneau ceilalți bărbați, apoi femeile. Adesea acestea mâncau mai târziu. De asemenea, copiii până la o anumită vârstă mâncau separat, la o masă mai mică.

Înainte de a începe să mănânce, membrii familiei își făceau cruce sau spuneau în colectiv o rugăciune. Pîinea era tăiată de bărbat, după ce îi făcea o cruce cu cuțitul pe spate.

Ritualistica meselor de post

Mesele de post respectau odinioară, foarte riguros, cele două posturi importante din calendarul bisericii ortodoxe: Postul Crăciunului și Postul Paștelui, ambele cu o durată de 7 săptămâni. Pe lângă aceste intervale, se mai postea la

Bobotează, la Sf. Mărie, în vinerea seacă, la Petru și Pavel, etc. În toate aceste intervale, considerate de curățire a trupului și sufletului, „*nu s-o mâncat de dulce*”.

Respectarea cu rigurozitate a prescripțiilor în familiile românești era urmărită de cea mai vârsnică femeie din casă.

De pildă, Postul Paștelui, începea de luna, printr-un gest radical: vasele unse erau urcate în pod și în locul lor erau coborâte vasele, în care se gătea numai mâncarea de post. Înainte de a se utiliza ele se mai opăreau odată cu leșie.

Înainte de a intra în post țărani aveau obiceiul să mănânce un ou, ca să le pară postul scurt și să treacă mai ușor.

Mesele principale se luau și în timpul postului în comun. Înainte de a se așeza la masă familia se ruga. Cel care rostea rugăciunea cu voce tare și cu capul ridicat era întotdeauna bărbatul. Ceilalți se rugau încet, cu capetele plecate.

După mâncare, capul familiei mulțumea pentru masă, cu cuvintele: „*Fie numele Domnului lăudat, că ne-a dat de mâncare și de băut. Doamne ție-ți mulțumesc că și ziua de astăzi ne-ai dat mâncare și băutură bună, putere și sănătate.*”

*

Relevanța tradiției alimentare, azi

Privite la un loc, toate aceste tehnicile rituale de preparare, toate aceste alimente și modul lor tradițional de consum țin de un model cultural, pe care îl găsim, așa cum am arătat deja, în memoria culturală a românilor de pe ambele părți ale frontierei româno-maghiare.

Vorbind despre reprezentativitatea în cazul preparatelor, pe care comunitățile românești din Ungaria și le asumă și despre care cred că îi definesc identitar, trebuie să avem în vedere atât aria de răspândire cât și frecvența preparării și consumului lor. Bătrânii intervievați vorbesc despre meniuri și despre un anumit comportament care, în trecut, își aveau locul lor în viața comunității românești.

Comparând acel trecut cu prezentul constatăm că, în timp, în acest inventar, stocat în stratul cultural profund, au avut loc numeroase pierderi dar și preluări din alte bucătării, care au sfârșit prin a da meniurilor festive și cotidiene, actuale, românești o anumită amprentă central-europeană, cosmopolită.

Un rol în această schimbare a tradiției alimentare românești din Ungaria s-a datorat și modernității, orașul devenind un model greu de refuzat. De asemenea, de când doar bătrânii mai țin postul, au dispărut și o parte din preparatele de post.

Dincolo de aceste schimbări, românii de azi din Ungaria au conservat totuși acele preparate, care nu și-au pierdut funcționalitatea religioasă, precum preparatele rituale (coliva, prescura, colacii funerari), care continuă să se prepare și să se consume, în forme tradiționale și care reprezintă azi moștenirea vie.

Alături de acestea, a supraviețuit și o parte din repertoriul culinar festiv, „*ca alimente consacrate*” de anumite evenimente sau sărbători.

Transformate în mărci identitare, ele sunt de multe ori reintroduse, în mod voluntar, în meniurile ceremoniale sau la mesele de la sărbătorile mari, cu întreg scenariul arhaic, semn că, în această trecere de la tradițional spre modern, desemantizarea mâncărilor românești simbolice a fost blocată de mental, în mod conștient. În acest sens discursul despre tradiția alimentară, este explicit: bucatele puse pe masă de românul din Ungaria reprezintă o formă de a se defini ca neam.

Acest conservatorism voluntar devine evident dacă examinăm, comparativ, rețetele din Nădlac (județul Arad), adunate în anul 1936 și cele din satele cu populație românească din Ungaria culese, unele, prin anii 1976, 1985 iar altele, în urmă cu câțiva ani. În vreme ce românii din Nădlac și-au schimbat meniurile cotidiene, cândva comune cu ale românilor din Ungaria, aceștia din urmă au continuat să le consume și după 40-50-60 de ani.

Multe sunt consumate și azi, cu aceeași savoare ca în trecut. Fiindcă în fond, nimic nu este mai bun decât mâncarea cu care ai crescut.

Anexe

Mic rețetar românesc transfrontalier

Rețete culese de la românii din Ungaria

Brînza iute de oaie²³

Cașul de oaie este fărmițat, apoi condimentat cu sare și boia și frământat bine, după care este îndesat într-un ciubăraș, care este acoperit cu capac de scîndură, strîns cu un șurub de lemn. Brînza iute se consumă cu mămăligă, este pusă pe aluat sau se mănîncă cu taște.

Sămăchișă²⁴

În laptele proaspăt muls se toarnă puțin lapte acru din ziua precedentă. În felul acesta el se înăcrește repede. Dacă se încălzea ușor, din această sămăchișă se putea obține *scoaca de vacă*²⁵. Pentru asta, sămăchișă încălzită se punea într-un sac de pînză, ca să se scurgă zărul. Acest zăr era folosit la muratul castraveților.

Guluszta²⁶

Se strînge într-un vas mai mare laptele de la primele 2-3 mulsuri, după fătarea vacii. Vasul cu acest lapte se pune pe soba de gătit, să se încălzească. Când laptele se încheagă, devenind brînzos se poate consuma. Deseori este îndulcit cu zahăr.

Coade dă laboș²⁷

Se rumenește în ulei ceapă tăiată mărunt și se adaugă puțină boia. Aceasta va fi umplutura aluatului. Se pun la fiert în apă sărată morcovi, pătrunjei și cartofi, din care veți obține fondul pentru supă.

Din 500 gr de făină și apă în cantitate potrivită se frământă, apoi se întinde un aluat. Pe acesta se scurge umplutura din ceapă rumenită, întinsă egal pe toată suprafața aluatului. Aluatul se face sul de grosimea degetului, se taie în bucăți de cca 7 cm, care apoi sînt răsucite un pic la capete. Acest aluat se fierbe în supă. Era o mîncare preparată în zilele de post, mai ales vinerea.

Taște cu brînză²⁸

Din făină, două ouă, apă, sare, se face un aluat. Cu cca 500 de grame de brînză, amestecată cu două ouă, se umple colțunașii. Se pun la fiert morcovi, pătrunjei, frunze de pătrunjel, cu un pic de sare și piper. Cînd morcovii și pătrunjeii s-au călit, se pun în supa clocotită și colțunașii cu brînză și se fierb.

Leveșe dă zăr²⁹

Se frige slănină într-un vas, apoi cînd bucățile de slănină sunt prăjite sunt scoase din grăsime, iar în aceasta se pune făină și se învârte. Cînd făina este rumenită se toarnă zărul.

Zamă pârgălită³⁰

Se face un rîntaș cu puțin ulei, făină și ceapă. Se pune puțină piparcă, se adaugă apă și se lasă să fiarbă.

Moare-ngroșată³¹

Se fierbe un pumn de varză murată în zeama ceia, la care se adaugă o cantitate de apă. Înainte de a începe să fierbă din nou, zeama aceasta era îngroșată cu făină de mălai. Cînd se servea se picura pe ea undelemn amestecat cu boia.

Crumpe cu boi³²

Crumpile se fierb în apă sărată, cu puțin pătrunjel și o ceapă. Cînd sunt fierte, se face aluat țapăn, de post, cu făină, apă și sare. Se frământă bine și se rupe din el boți mărunți, care se fierb împreună cu crumpile.

Păsulă groasă cu cureți³³

Se fierbe fasolea cu zeamă multă, și se pune în ea pătrunjel, morcov, tot ce trebuie. Cînd fasolea este fiartă se strecură zeama separat și se face rîntaș cu ulei, cu ceapă sau usturoi și cu boia. Ieșea groasă. În zeamă se fierbea aluat și se servea ca primul fel.

Tocană cu varză³⁴

Se frige o bucată de clisă de la porc. Dacă a lăsat zamă, se pune în ea ceapă, apoi carnea, care se fierbe până la jumătate. În altă oală se fierbe varza acră până la jumătate, apoi într-o oală mai mare se pune varza și carnea în straturi. Atunci se sară. Pe deasupra se pune varză. Se pune la fiert, la foc mic, cu capac. Nu se mai învârte. Mîncarea este gata cînd varza este moale.

Curit umplut³⁵

Carnea vie ori afumată e tăiată bucăți cu cuțitul. În carne se amestecă și o bucată de clisă. Mai demult se făceau cu pisat. Acum se fac cu orez. În oală pe fund și deasupra se pun frunze de varză murată, nu varză tăiată. Se fierb până când aceste frunze se topesc și rămân numai sarmalele. Odinioară sarmalele se fierbeau în cuptor.

Pisat

Se încălzește apă în care s-a pus sare și înainte să clocotească se presară în ea încet porumb, măcinat mai mare, și se învârte, pentru a nu se face cocoloașe. Când s-a îngroșat potrivit, se ia de pe foc. Se poate fi servit cu lapte rece, cu ceapă rumenită, cu jumere, cu unsoare în care s-a fript cârnațul, cu cârnaț fript sau cu borș.

Mămăliga³⁶

Se ferbe mămăliga apoi, cu o lingură, se fac găluște, care sunt apoi tăvălite în pesmet sau în griș prăjit. După ce găluștele sunt așezate în formă de cerc, într-o farfurie, se pune pe ele marmeladă și zahăr pudră.

Balmoș³⁷

Zărul rămas după ce se bate untul este încălzit pe soba de gătit. Când e gata să dea în clocot se toarnă în el un amestec de făină și puțină apă sau lapte.

Scrobu³⁸

Aluatul frământat era trecut prin răzătoare apoi se fierbea în apă puțină. Se mănâncă îndulcită sau sărată cu puțin ulei.

Înnodate³⁹

Se face o pătură de aluat. Separat, se prăjește ceapă tăiată mărunt în ulei și apoi, după ce s-a răcit, se întinde pe toată suprafața păturii și se împătură de două ori, ca să se facă un rulou. Apoi se taie pe dungă până în capăt și se taie bucăți din ea de câțiva centimetri de lungi și se înnoadă și se fierb în supă. Se mănâncă cu supa împreună.

Dopurile⁴⁰

Se prepară din aluat de pâine, din care se suceau fâșii de grosimea unui deget și se coceau în tavă. După ce erau coapte, se rupeau în bucățele. Se turna pe ele apă îndulcită și se presăra pesmet dulce.

Sabagulere⁴¹

Se face un aluat stors. În același timp se prăjesc sfărături de pâine în ulei, până se rumenesc. Apoi aluatul este strecurat și pus într-o cratiță și se prăjește cu puțin ulei și se pune peste el sfărăturile rumenite.

Cocoradă cu prune

Se face vara, tot din aluat de pâine. Se rupe o bucată de aluat și se întinde apoi, pe jumătate din pătură, se pun prune fără sâmburi, iar cu cealaltă jumătate se acoperă umplutura de prune și se apasă bine, după care se bagă, cu lopata, în cuptorul de pâine.

Bugauă⁴²

Se întinde subțire un aluat de pâine, se pune pe tavă, apoi, cu tăietorul de călțunași, se taie în pătrate. Se coace în cuptor, înainte de a se începe coptul pâinii. Se toarnă într-un castron și se stropește cu apă caldă îndulcită. Acești tăiței îngroșați se servesc cu mac sau nuci râșnite.

Lângălău de post⁴³

Din aluatul de pită se rupe un bot și se întinde frumos rotund și se bagă cu lopata în cuptorul de pită, când este ars pe jumătate. Când este copt să scoate afară și se mănâncă cu sare și ulei.

Lângălău cu smântână⁴⁴

Din aluatul de pâine se întinde o bucată pe lopata de pâine. I se ridică marginile și se pune smântână și se bagă, în cuptorul de pâine.

Moșocoarnă⁴⁵

Din aluatul de pâine se rupe un boț, se întinde pe masă și pe jumătate din el se pune varză acră, bine stoarsă, cu ulei. Apoi aluatul este împăturat în două și băgat în cuptorul de pâine.

Lepény⁴⁶

Aluatul de pâine se întinde până ajunge la grosimea unui deget. Pe această pătură groasă se pune varză murată, amestecată cu undelemn, apoi aluatul se îndoie și se coace în tavă în cuptor.

Béles⁴⁷

Se face un aluat moale din făină, sare și apă. Apoi este împărțit în bucăți cât pumnul și astfel este lăsat să stea. După aceea aluatul este întins subțire și uns cu undelemn. Se poate umple cu cartofi, cu varză murată sau cu mere. Făcut rulou, aluatul este sucit în forma unei cochilii de melc.

Rățișe⁴⁸

Se înmoaie aluatul, ca la plăcinta întinsă. Se întinde pe masă, se unge cu ulei și se răsuțește, ca și coarda. După aceea aluatul se taie bucăți, mai mari ca o nucă, și se face așa, ca o lipie mică, și se lasă să stea, apoi este întins cu o sucitoare și apoi este copt în ulei.

Plăcinta cu dovleac⁴⁹

Dovleacul pentru umplutură este ras și amestecat cu zahăr și scorțișoară apoi înăbușit în puțin unt. Cu această compoziție se umple foile de aluat.

Chisăliță dă țărăță

Într-un vas mare de lut, se pune un pumn de țărățe, câteva boabe de porumb și puțin mălai. Se adaugă la toate acestea câteva bucăți de cărbune de lemn, un pumn de sare, se toarnă peste ele întâi apă clocotită, apoi apă rece, spre a grăbi fermentația. Vasul de lut se acoperă cu o bucată de pânză curată și se pune într-un coș căptușit cu paie. Se acoperă cu o pernă, păstrându-se timp de nouă zile. În vederea fermentației mai rapide, în trecut, în cursul pregătirii i se descânta :

*„Până-oi mere la fântână
Chisălița fie bună!
Până-oi mere după apă
Chisălița fie acră!”*

Țătoi⁵⁰

Este o zeamă preparată din chisălița de țărățe, în care se fierbe aluat de formă trunghiulară, cu două tăieturi mici de o parte, semănând mult cu laba raței.

Șauspec⁵¹

Se pune ulei în cratiță și în el se prăjește făină până se rumenește ușor. Se pune apoi chisăliță și se fierbe, care cât vrea de gros.

Chisăliță⁵²

Se fierbe din fructe uscate sau compoturi. La această mâncare nu se face rântaș de făină. Era îngroșată cu pireu de prune grase, în care se punea scorțișoară.

Rețete culese de la românii din județul Arad⁵³**Crumpe sfărâite**

Cartofii se fierb cu coajă cu tot, după aceea se curăță, se zdrobesc și se sfărâie, într-un vas, pe foc, cu untură, ceapă și piparcă (de ardei).

Crumpe întregi

Cartofii se fierb întregi cu coaje și se mănâncă cu sare.

Tașce cu brânză

Se face pătură de aluat, care se taie în pătrate mari. Se fieb și după ce se storc se pune pe ele brânză.

Găluște

Aluatul este frământat cu lingura de lemn într-o farfurie apoi se rupe cu lingura de metal și se bagă în apă clocotită. Găluștele se fierb puțin, se strecoară și se sfârâie într-un vas, cu untură, cu brânză sau ceapă.

Cocoradă

Se fac pături de aluat din făină de grâu, mari, groase și moi, fără ou. Se pune pe jumătate din pătură brânză, ludaie sau curechi, apoi cealaltă jumătate din pătură se pune deasupra bătucindu-se, după care se bagă în cuptorul de pâine.

Lângălău⁵⁴

O pătură ca pentru cocoradă, din aluatul de pâine. Se coace în cuptor, la jar, se unge și se sară bine.

Nodate

Se fac din pătură moale, care se întinde pe masă, se unge cu sfărături de pâine prăjite în unsoare, cu ceapă și piparcă, apoi se împătură formând o coardă din aluat, din care se fac mai multe bucăți (noduri). Se fierb și se prepară ca și găluștele, cu zeamă sau stoarse.

Urechiușe

Pătura de aluat se taie în pătrate mari, colțurile se prind cruciș, încât capătă formă de urechi. Se mănâncă cu chisăliță, de post.

Boți

Aluatul se frământă bine apoi se rupe din el, cu două degete, bucățele care se numesc boți. Boții se gătesc cu zeamă sau storși, cu rântaș, unsoare, ceapă prajită și piparcă, cu crumpe.

Rățișe

Aluat din făină de grâu, cu ou și cu unsoare este întins pe masă. Se pune pe el brânză și iarăși unsoare, după care se sucește ca o coardă. Se taie bucăți și se învârte fiecare bucată în formă de melc și se apasă cu sucitoarea. Melcii aceștia se coc în unsoare fierbinte, ca și pancovele.

Pisat

Porumbul se macină în formă foarte dură. Se fierbe și se gătește cu unsoare, cu lapte ori cu brânză.

Bibliografie

Bencsik, János, *Aspecte etnografice din Săcal*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 1/1985, Giula, p. 3-13.

Bencsik, János, *Date privitoare la creșterea animalelor mari în Mezőpeterd*,

în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 1/1990, Giula, p.3-11.

Borza, Lucia, *Mâncări de post la Chitighaz*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 21, Giula, 2000, p. 63-66

Colta, Rodica – Sinaci, Doru, *Monografia comunei Șepreuş*, Ed.Mirador, Arad, 2010

Garami, Irina, *Obiceiuri de post la Săcal*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 2/1984, Giula, p. 36-45.

Garami, Irina, *Mâncăruri și pregătirea lor la Săcal*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 24, Giula, 2003, p. 32-51

Gurzău Czeglédi, Maria, *Nunta la românii din Ungaria*, Publicație a Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, Giula, 1996

Martin, Emilia, *Sărbători calendaristice la românii din județul Bichiș*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987

Martin, Emilia, *Tradițiile românilor din Micherechi*, în Micherechi. Pagini istorico-culturale, Giula, 2000.

Martin, Emilia, *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, Giula, 2003

Nikula, Stella, *Obiceiuri și credințe legate de sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 20, Giula, 1999, p. 23-51.

*** *Patrimoniul cultural imaterial din România. Repertoriul I*, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, București, 2009

Țabic, Rodica – Popescu, Adriana edit., *Caietele Herminei*, Ed.Peter Pan, București, 2010

Note

¹ *** *Patrimoniul cultural imaterial din România. Repertoriul I*, CIMEC-Institutul de Memorie Culturală, București, 2009, p.248

² Emilia Martin, *Sărbători calendaristice la românii din județul Bichiș*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987, p.91.

³ Cele șapte pâini, făcute de prescurăriță miercurea, în Săptămâna mare, ce au imprimat pe ele pistolnicul, sunt băgate în biserică pentru a fi sfințite, în Joia Mare.

⁴ Inițialele reprezintă forma prescurtată a formulei consacrate „*Cristos a biruit moartea*”

⁵ Janos Bencsik, *Aspecte etnografice din Săcal*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 1/1985, Giula, p.10

⁶ Gurzău Czeglédi Maria, *Nunta la românii din Ungaria*, Publicație a Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, Giula, 1996, p. 117.

⁷ Nuntașii miresei care petreceau la casa acesteia.

⁸ Magda Elisabeta, *Sfera credințelor și obiceiurilor de iarnă, la românii din Micherechi, Chitighaz și Bătania*, în Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria, Budapesta, 1975, p. 110

⁹ Rodica Țabic, Adriana Popescu, edit., *Caietele Herminei*, Ed.Peter Pan, București, 2010, p. 38.

¹⁰ Conducătorii și organizatorii jocului, aleși dintre cei mai buni dansatori.

¹¹ Ștergar țesut în casă la război

¹² Cartofi, fasole boabe, varză.

- ¹³ Orez, în grai regional
- ¹⁴ Piftia
- ¹⁵ dovleac
- ¹⁶ Gurzău Czeglédi Maria, *Nunta la românii din Ungaria*, Publicație a Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, Giula, 1996, p. 126
- ¹⁷ În partea românească a frontierei, la Șepreuș regăsim „*zama dă gbină cu grițerei, popricașul de oaie, sarmile*” vezi Rodica Colta, Doru Sinaci, Monografia comunei Șepreuș, Ed. Mirador, Arad, 2010, p. 83
- ¹⁸ Un prânzișor
- ¹⁹ Maria Petrușan, *Obiceiuri și credințe legate de naștere la Micherechi*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, Nr.18, Giula, 1997, p. 24
- ²⁰ Emilia Martin, *Tradițiile românilor din Micherechi*, în Micherechi. Pagini istorico-culturale, Giula, 2000, p. 263
- ²¹ Stella Nikula, *Obiceiuri și credințe legate de sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*, în Izvorul. Revistă de etnografie și folclor, nr. 20, Giula, 1999, p. 29
- ²² Se organiza la încheierea sezonului de tors.
- ²³ Rețetă din Săcal
- ²⁴ Lapte acru. Rețetă din Săcal
- ²⁵ Un fel de brânză
- ²⁶ Cureastă. Rețetă din Peterd
- ²⁷ Supă de aluat umplut cu ceapă sau *zeamă cu aluat* (Săcal)
- ²⁸ Supă de colțunași cu brânză
- ²⁹ Rețetă din Săcal
- ³⁰ Rețetă de post din Chitighaz
- ³¹ Mâncare de post din Săcal.
- ³² Rețetă de post din Săcal
- ³³ Rețetă de post din Chitighaz
- ³⁴ Varză cu carne. Rețetă din Săcal
- ³⁵ Sarmale. Rețetă din Săcal
- ³⁶ Rețetă de post din Săcal.
- ³⁷ Rețetă din Săcal
- ³⁸ Rețetă de post din Săcal
- ³⁹ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁴⁰ Rețetă de post din Săcal
- ⁴¹ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁴² Tăiței cu mac la cuptor
- ⁴³ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁴⁴ Rețetă din Micherechi
- ⁴⁵ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁴⁶ Rețetă de post din Săcal
- ⁴⁷ Idem
- ⁴⁸ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁴⁹ Rețetă din Cenadul Unguresc
- ⁵⁰ Rețetă de post din Săcal
- ⁵¹ Rețetă de post din Chitighaz
- ⁵² Idem
- ⁵³ Rețetele au fost culese în 1933 din Nădlac, vezi Petre Țiuca Pribeagul, *Pietre rămase, Contribuție la monografia județului Arad*, Buc. 1936, p. 77-78
- ⁵⁴ Langoș

„Rățișe” din Micherechi

Ana Borbély

*O nouă dimensiune a limbii și
culturii românești din Ungaria:
tendențe în alegerea numelor de botez
în secolele XVIII-XX¹*

1. Introducere

Atribuirea numelui unui nou-născut este un act în care, la nașterea unui copil, părinții îi aleg unul – sau mai nou două (ori trei) – nume. Prin acest nume se distinge fiecare membru al aceleiași familii. Acest nume poate fi denumit: nume de botez sau/și prenume.

În cadrul sfântului botez, copilul nou-născut își primește numele. Botezul este săvârșit în bisericile creștine, la cei mai mulți români în cele ortodoxe, și este taina prin care omul, prin întreita afundare în apă sfințită de către preot, este botezat cu un *nume de botez* (v. Catehism 17, BOR). Numele de botez, împreună cu datele copilului (numele părinților și al nașilor) este înregistrat în *protocol* (în registrul bisericesc). Dat fiind că fiecare individ este înregistrat în *registru de stare civilă*, în actele oficiale de stat se folosește – față de biserică – o altă denumire, care și în limba română și în limba maghiară, cum și în multe alte limbi, s-a format pe baza poziției numelui de botez față de numele de familie. În actele românești, numele de botez se pune în fața numelui de familie: nume de botez + numele de familie. Din această ordine a rezultat denumirea: *prenume* (din fr. *prénom*, lat. *praenomen*² v. DEX 1996: 842). În actele maghiare, numele de botez se află după numele de familie: nume de familie + nume de botez, de aici denumirea *utónév* (postnume). Prin urmare, unii indivizi au nume de botez și prenume, iar alții au numai prenume. Înregistrarea (în administrația oficială de stat) a românilor din Ungaria s-a făcut în limba maghiară și numai cea din bisericile ortodoxe s-a făcut și se face în limba română.

Paragraful 68 din Constituția Republicii Ungare arată că *minoritățile țării au dreptul de a folosi numele de persoane în limba lor maternă*. Alături de constituția Ungariei, după 1993, odată cu apariția legii pentru minoritățile naționale și etnice din Ungaria, în articolul 12 al legii minorităților s-au stabilit normele privind folosirea prenumelui în felul următor.

Legea nr. LXXVII din 1993 privind drepturile minorităților naționale și etnice

Art. 12

(1) Persoana care aparține unei minorități are dreptul să aleagă liber propriul prenume și cel al copilului, să înscrie numele și prenumele în

conformitate cu normele limbii materne și să înscrie numele în acest mod – în limitele stabilite de normele juridice – în registrul de stare civilă și în actele oficiale. În cazul înscrierii cu alte caractere decât cele latine, folosirea concomitentă a scrisului fonetic cu litere latine este obligatorie.

(2) La cerere, înmatricularea și redactarea unor documente – în conformitate cu cele stabilite în alineatul (1) – pot fi și bilingve.

Conform legii minorităților, oficiile stării civile folosesc registre de prenume ale minorităților autohtone din Ungaria. La solicitarea AȚRU-lui³, în anul 2003 a fost alcătuit registrul prenumelor românești de autoarea acestui studiu. Registrul de prenume românești, alături de registrele *armenilor, bulgarilor, croaților, grecilor, polonezilor, rusinilor, sîrbilor, slovacilor, slovenilor, rromilor și ucrainenilor* stau la dispoziția fiecărui ofițer al stării civile din Ungaria. Aceste registre au fost redactate în volumul: *S. Dávid Emese (ed.) Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyve. Ed. Aranyhal, Budapesta. Fără an. (Prenume românești: 549–587)*⁴. Registrul prenumelor românești se compune din registrul prenumelor masculine și registrul prenumelor feminine. Lista prenumelor românești conține trei informații de bază, utile pentru ofițerii stării civile din Ungaria:

- prenumele românesc (scris cu literele alfabetului român), de ex.: RĂZVAN; EMILIA
- prenumele românesc (scris cu literele alfabetului român), de ex.: RÖZVAN; EMILIA
- varianta maghiară (dacă există) a prenumelui românesc, de ex.: *Radvány, Emília*

Nu au fost incluse în registrul prenumelor românești acele prenume care au forma scrisă identică cu varianta maghiară a prenumelui, de exemplu *Adalbert, Regina*. La fel, nu au fost incluse în registru acele prenume care, în limba maghiară, au (parțial) un sens ce ar cauza neplăceri posesorului lor în viața socială: *Despina, Didi na, Evlampia*.

Registrul prenumelor românești se bazează pe următoarele izvoare:
Ungaria:

- Protocoalele bisericilor ortodoxe române din Ungaria;
- Prenume care figurează în inscripțiile funerare din cimitirile ortodoxe române din Ungaria;
- Lista prenumelor nou-născuților publicate în Calendarul Românesc începînd cu anul 2001;
- Rezultatele cercetărilor privind prenumele românilor din Ungaria, de exemplu: Mokán (1993);

România:

– Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, București, 1975.

– N. A. Constantinescu: *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963. (v. S. Dávid, f.a.: 554–555).

1.1. Studiarea prenumelor la românii din Ungaria – metode de cercetare

Scopul cercetării este de a clasifica prenumele și tendințele care se desprind din datele legate de comunitatea românilor din Ungaria. Cercetarea nu își propune prezentarea prenumelor din perspectiva originii și a istoriei lor. Despre sensul și etimonul prenumelor s-au scris mai multe cărți, dar și internetul oferă posibilități de a găsi aceste informații.

În cercetarea consacrată numelor de botez ale românilor din Ungaria, datele ce urmează să fie prelucrate sînt variate și au fost culese cu diferite metode:

- date culese de Gyöngyi Mokán pentru lucrarea sa de diplomă (1993);
- date din inscripții funerare din Micherechi culese de Hatvany Csaba în 27 septembrie 2000, pentru Registrul inscripțiilor funerare din Micherechi (a intrat și în posesia Arhivei Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula);
- liste de persoane botezate între 2000–2009, publicate în Calendarul Românesc⁵;
- date culese prin interviurile realizate de autoare în diferite localități cu populație românească din Ungaria.

Menționăm aici totodată că nu toți indivizii înregistrați în bisericile ortodoxe române din Ungaria sînt de origine română. Familiile mixte în general sînt româno-maghiare, iar în localități ca Bătania și Cenadul Unguresc, pot fi și româno-sârbe. Există însă localități, de exemplu Chitighaz, unde românii (în mare măsură) sînt de religie ortodoxă. Se întâmplă, uneori, și faptul că viitorul soț sau viitoarea soție, nefiind botezat(ă) în copilărie, la maturitate este botezat(ă) după ritul ortodox, deoarece dorește să fie cununat(ă) în biserica ortodoxă. Între aceste persoane se află unele care nu au nimic cu comunitatea românilor din Ungaria, motivul că este botezat în biserica ortodoxă română fiind acela că viitorul soț sau viitoarea soție este român(că). Cu toate că încercăm să descriem în acest studiu tendințele alegerii numelor de botez la românii din Ungaria, trebuie să menționăm că aceste tendințe sînt influențate de unele caracteristici preluate din afara comunității: este vorba de cele ungurești, sârbești din Ungaria. Totodată, este important să amintim că denotația personală românească din Ungaria a fost întotdeauna influențată de cea românească din România. Vom prezenta aceste influențe la momentul oportun.

1.2. Originea și formarea tradiției alegerii prenumelor: *Nomen est omen*

Alegerea numelui de botez este decizia părinților, a familiei, iar într-o comunitate apar, în decursul generațiilor, tendințe, tradiții legate de alegerea numelor de botez. „Idea că între nume și posesorul lui se stabilește o legătură a existat în toate timpurile. Iorgu Iordan asociază această legătură cu aceea «de la cauză la efect, de fapt de la dorință la realizarea dorinței». (Iordan 1979: 42.)” (Zăbavă 2008: 395). După cum afirmă Sorin Stati (1964: 129–130): „Formarea și alegerea numelor proprii se leagă de o mentalitate de mult depășită sau de sensuri pe care azi nu le mai înțelegem. În ciuda aparențelor, aceste nume nu sînt împliniri întâmplătoare de sunete, transmise din generație în generație și de la un popor la altul. Marea majoritate a numelor de persoană sînt foarte vechi, datînd încă din Antichitate sau din Evul Mediu. Prin urmare e firesc să reflecte gîndirea oamenilor de atunci, încărcată de superstiții. Una din aceste idei era că numele are puteri magice, putînd influența destinul copilului. Părinții alegeau ca nume cuvinte care se refereau la calitățile fizice și morale pe care doreau să le aibă urmașii lor”. Stati ne dă următoarele exemple cu origini din:

antichitatea latină:

August = *puternic, bine crescut*
Constantin = *statornic, constant*
Marcel = *războinic, iscusit în războaie*
Valeriu = *sănătos*;

antichitatea greacă:

Alexandru = *apărătorul, ocrotitorul oamenilor*
Andrei = *viteazul*
Anghel cu femininele Anghelina, Angela, Angelica = *înger*
Atanas = *nemuritor*
Basileus (rom. Blaziu; rom. Vasile) = *rege*
Grigore = *cel mereu treaz, neadormit, voinic*
Ștefan = *coroană*.

slava veche:

Dobre = *bun*
Radu = *vesel, bucuros*
Vladislav = *cel slăvit ca stăpînitor*;

origine germanică:

Albert = *nobil, celebru*
Genoveva = *femeie de neam nobil*
Ernest = *serios*

Konrad = *cel care dă sfaturi îndrăznețe*
 Ludovic = *glorios în luptă*
 Richard = *stăpîn puternic*
 Robert = *glorios, ilustru*
 Siegfried = *cel care obține o pace victorioasă.*

Provenite din cuvinte ce denumesc animale⁶ (germanice):

Adolf = *lup nobil*
 Bernard = *cel tare ca ursul*⁷
 Bruno = *cel de culoare cafenie* (nume dat tot ursului).

Fenomenul este întâlnit și în alte limbi, de ex. în limba maghiară:

Barna = *cafeniu;*
 Farkas = *cu coadă* (nume dat lupului).

În opinia lui Sorin Stati, alături de superstițiile medievale, ca un alt motiv în alegerea numelor, era acela de a asigura fericirea urmașilor: părinții alegeau, așadar, nume prin care invocau ajutorul sau protecția divinității (1964: 130). Autorul amintește ca exemple următoarele nume:

Bogdan (slav) și Teodor (grecesc) ambele cu înțelesul = *cel dăruit de zei*
 Diogene (grecesc) = *cel din neamul lui Zeus*
 Dumitru = *cel ce slujește lui Demeter* (zeița agriculturii, la greci)
 Gabriel (ebraică) = *puterea lui Dumnezeu*
 Emanuel (ebraică) = *Dumnezeu e cu noi*
 Mihai (ebraică) = *care este ca Dumnezeu.*

1.3. Tradiții în alegerea prenumelui nou-născutului la români: solidaritate familială

La români – după cum ne descrie Elena-Camelia Zăbavă în articolul intitulat **Onomastica românească sub influența modei lingvistice europene** –, un rol hotărîtor în alegerea numelui nou-născutului l-a avut și îl mai are încă tradiția, acea lege nescrisă care continuă să reziste unor tendințe inovatoare. Potrivit autoarei, copilul va purta fie:

- *numele unuia dintre părinții spirituali, nașii,*
- *numele unuia dintre copiii nașilor,*
- *fie numele unuia dintre părinții naturali,*
- *numele unuia dintre bunici,*
- *al unui unchi sau al unei mătuși.*

În felul acesta se asigură o tradiție de continuitate în sistemul românesc de denominație personală, tradiție care se bazează pe aceleași criterii de *solidaritate*

familială, menită să păstreze vie amintirea ascendenților dispăruți, capabilă în același timp să limiteze într-o anumită măsură tendința de modernizare care se face puternic simțită în sfera numelor de botez din ultimul timp (2008: 395).

1.4. Procesul de modernizare a sistemului prenumelor românești în România

În articolul amintit, Elena-Camelia Zăbavă (2008) își propune să urmărească ultima linie a modei în onomastica românească. Analizînd procesul de modernizare a sistemului prenumelor românești, autoarea face referire la studiul lui Al. Cristureanu (1969) și la studiul lui Teodor Oancă (1995).

Anii 1960

Al. Cristureanu constată, la sfîrșitul anilor 1960, existența **a trei surse** principale manifestate în această direcție:

(1) **prenume de origine latină**: *Aurel, Aurelia, Cornel, Cornelia, Liviu, Remus, Romulus, Titus, Traian* etc. Acestea au apărut în cercul intelectualității românești din Transilvania, prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca o replică dată oficialităților austro-ungare, care tindeau să maghiarizeze prenumele românilor. De la intelectualii ardeleni, aceste prenume au cunoscut o răspîndire treptată în toate mediile sociale și în toate provinciile românești, fiind acceptate cu oarecare ușurință datorită noutății și valorii lor evocatoare (Cristureanu 1969: 21–23).

(2) **prenume de proveniență cultă occidentală** (preluate mai ales din onomastica romanică, germanică și rusă) a căror apariție a fost favorizată de transformările sociale, politice și culturale din secolul al XIX-lea. Și aceste prenume apar mai întîi în mediul intelectualilor, pătrunzînd apoi în mase, cu precădere la oraș (Cristureanu 1969: 24–25).

(3) **prenume de proveniență cultă românească** preluate din istoria și literatura națională: *Bogdan, Vlad, Răzvan, Despina, Radu, Tudor; Călin, Dan, Doina, Monica, Rodica* etc. Unele sunt derivate sau hipocoristice ale unor nume românești vechi sau moderne: *Dana, Daniela, Puica, Sănduciu; Anda, Andi, Lena, Dinu, Nelu, Nicu, Sandu* etc., iar altele sunt aduse ca inovații dintr-o zonă geografică în alta ori sunt la origine substantive comune românești: *Afina, Brîndușa, Crina, Codruș, Codruța, Crenguța* etc. (Cristureanu 1969: 26–43).

Anii 1990

În opinia lui Teodor Oancă, există trei tendințe principale care se manifestă în antroponimia românească după 1990:

În opinia lui Teodor Oancă, există trei tendințe principale care se manifestă în antroponimia românească după 1990:

(1) negarea (într-o oarecare măsură) a antroponimelor românești tradiționale – cu deosebire în mediile orășenești – și înlocuirea lor tot mai mult cu forme diminutive și hipocoristice;

- (2) interesul manifestat pentru unele nume străine;
- (3) înmulțirea cuvintelor care alcătuiesc numele personal, atât la acordarea numelui nou-născutului, cât și ulterior, la cerere (Oancă 1995: 7).

2. Tradiții pentru alegerea numelor de botez în comunitatea românească din Ungaria în secolul al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea

Pe baza informațiilor primite de la subiecții români din diferitele localități cu populație românească, numele biblice (ale apostolilor, sfinților) *Ioan, Gheorghe, Gavril; Ana, Maria* au fost transmise de la tata, bunicul, unchiul, nașul baietelului nou-născut sau de la mama, bunica, mătușa, nașa fetiței nou-născute – așa cum arată Elena-Camelia Zăbavă (2008: 395). Pe baza acestei tradiții am observat că:

- (a) de la o localitate la alta circulau diferite nume de botez și că
- (b) frecvența unor nume de botez era mai mare într-o localitate decât în cealaltă.

2.1. Chitighaz

Tradiția de a alege prenumele potrivit solidarității familiale și schimbarea acestora sunt ilustrate într-o lucrare de diplomă, în care se parcurg – în linii foarte mari – 300 de ani din istoria numelor de botez ale românilor din Chitighaz. În lucrarea sa de diplomă – susținută la Catedra de Limba Română de la Universitatea Eötvös Loránd din Budapesta – Gyöngyi Mokán (1993) prezintă, pe baza *protocolului* bisericii ortodoxe române din Chitighaz, lista persoanelor botezate între anii 1779 și 1879 precum și numele de botez ale elevilor înscriși la școala românească din această localitate, născuți între anii 1976–1980, preluate din matricolele școlii. În cele ce urmează prezentăm câteva din rezultatele acestei cercetări din Chitighaz.

2.1.1. Secolul al XVIII-lea

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în anul 1779 –conform protocolului bisericesc ortodox – cele mai frecvente nume de botez au fost : *Dimitrie, Vasilie (Văsălică), Toader, Chirila, și Gligor*⁸. Din cei 25 de băieți chitighăzeni născuți în 1779, 5 au primit la botez fie numele *Dimitrie*, fie *Vasilie* (v. Tabelul 1), 3 *Toader* și câte 2 numele *Chirila* sau *Gligor*. Tot în acest an, din cele 16 fete botezate la biserica ortodoxă, 7 au primit la botez prenumele *Oana* (cu diferite variante), 5 numele de botez *Maria* și 2 fete *Părasca*⁹ (v. Tabelul 2).

Tabelul 1
Numele de botez al băieților botezați în 1779
 (Protocolul bisericii ortodoxe române, Chitighaz; Mokán, 1993)

Numele de botez (varianta)	Numărul botezaților (N=25)
Dimitrie	5
Vasilie (Văsălică)	5
Toader	3
Chirila	2
Gligor	2

Tabelul 2
Numele de botez al fetelor botezate în 1779
 (Protocolul bisericii ortodoxe române, Chitighaz; Mokán, 1993)

Numele de botez (varianta)	Numărul botezatelor (N=16)
Oana (Ona, Iona) ¹⁰	7
Mărie	5
Părasca	2
Floarea	1
Joiea	1

2.1.2. Secolul al XIX-lea

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1879, dintre cei 102 băieți botezați, 34 (o treime) au primit la botez numele *Georgie* (varianta de azi al numelui de botez *Gheorghe*) (v. Tabelul 3). Pe locul al doilea s-a clasat numele *Mihaiu* cu 16 botezați, pe locul trei s-a clasat *Petru* (14 botezați), pe locul patru *Ioan* (12 botezați) și pe locul al cincilea *Teodoru* (6 botezați).

Dintre cele mai frecvente nume de botez purtate de 90 de fete botezate în 1879 amintim: *Maria* (21), *Ana* (19), *Floarea* (19), *Sofia* (15), *Susana* (8) (v. Tabelul 4).

Comparând numele de botez din anul 1779 cu cele din anul 1879 se observă o schimbare în apariția/dispariția unor nume sau o mutație, în ceea ce privește frecvența lor. La băieți, peste o sută de ani, printre cele mai frecvente 5 nume de botez nu apar 4 nume: *Dimitrie*, *Vasilie*, *Chirila* și *Gligor*. În cazul numelor de botez feminine, diferențele după o sută de ani se arată în frecvența numelor. *Maria* și *Ana* (*Oana*) rămân cele mai frecvente nume, iar *Floare* devine tot atât de frecvent cum este *Ana* (atribuite celor 19 fete botezate), iar *Sofia* devine un nume frecvent, dintre 90 de fete 15 primind acest nume de botez.

Tabelul 3
Numele de botez al băieților botezați în 1879
 (Protocolul bisericii ortodoxe române, Chitighaz; Mokán, 1993)

Numele de botez (varianta)	Numărul botezaților (N=102)
Georgie (Georgiu)	34
Mihaiu	16
Petru	14
Ioan	12
Teodoru (Toaderu, Toderu)	6

Numele de botez (varianta)	Numărul botezatelor (N=90)
Maria	21
Anna (Ana)	19
Floarea (Florea, Floria)	19
Sofia	15
Susana (Susanna)	8

2.1.3. Secolul al XX-lea

La sfârșitul secolului al XX-lea, între anii 1976–1980, dintre cele 39 prenume purtate de băieți, doar 2 prenume din 5 sunt la fel de frecvente ca în urmă cu o sută de ani: *Gheorghe* (7) și *Ioan* (5). Variabilitatea numelor se lărgeste, deoarece apar nume de botez necunoscute pînă acum în comunitate: *Csaba* și *Cristian* (v. Tabelul 5).

Numele de botez (varianta)	Numărul botezaților (N=39)
Gheorghe	7
Ioan	5
Csaba	2
Cristian	2
Gavril	2

La fete, din 54 de nume de botez, între cele 5 mai frecvente, nu mai apar prenume tradiționale, ci nume care nu au fost înregistrate în Chitighaz: *Mariana*, *Silvia*, *Andrea*, *Angéla*, *Edit*. Apariția acestor nume se înregistrează după anii 1960, cînd comunitatea românească intră treptat într-un contact tot mai strîns cu societatea maghiară. Contactul presupune mai multe influențe maghiare asupra culturii și vieții românilor printre care și cele din aria prenumelor preluate din presa scrisă și electronică, din filme etc. (v. Tabelul 6).

Numele de botez (varianta)	Numărul botezatelor (N=54)
Mariana	5
Silvia	4
Andrea	3
Angéla	3
Edit	3

Menționăm aici și ceea ce nu a fost consemnat în lucrarea lui Gyöngyi Mokán anume că, înainte de pătrunderea influenței maghiare, în secolul al XX-lea, alegerea numelor de botez la românii din Ungaria (printre care și la românii din

Chitighaz) a fost influențată de numele de botez provenite din Crișana și Transilvania. Contactul cu românii din Crișana și Transilvania pînă la primul război mondial și cu România după primul și al doilea război mondial s-a realizat prin rude. Mulți români din Chitighaz au avut rude în satele și orașele din România din apropierea graniței cu Ungaria. Aceasta se explică prin faptul că chitighăzenii s-au căsătorit cu români din România sau că românii din Ungaria s-au stabilit în România. Subiecții cercetărilor de teren ne-au relatat faptul că, pînă în anii 1970–1980, legăturile între aceste două țări erau chiar foarte vii (săptămînale, lunare). În perioada comunistă, înainte de 1989, dar și cu decesul generațiilor care aveau rude mai apropiate (părinți, frați, cumnați, verișori) s-au întrerupt legăturile dintre rudele care trăiau în cele două țări. Prin aceste legături, multe prenume la modă în România au ajuns în comunitatea românilor din Ungaria dintre care amintim: *Aurelia, Cornelia, Doina, Livia, Lucia, Lucreția, Hortenzia, Otilia, Valeria, Zenobia și Aurel, Cornel, Emil, Sabin, Traian, Valeriu* etc.

2.2. Micherechi

2.2.1. Informații culese prin interviuri realizate cu micherecheni

În monografia comunii Micherechi (v. Berényi, red. 2000) am cercetat, printre altele, caracteristicile numelor de botez. În cele ce urmează, prezentăm cîteva din rezultatele cercetărilor referitoare la prenumele din Micherechi (Borbély 2000a).

Denumirea oficială a românilor din Micherechi este reprezentată de numele de familie și numele de botez, iar cea neoficială de (numele de botez +) supranume. Cele mai frecvente nume de botez tradiționale în Micherechi sînt: **Ana, Eva, Floarea (Floare), Maria, Marta, Irina, Gheorghe, Ioan (Joan), Mibai, Teodor, Vasile (Vasilie/Vaszilie/Vasilii)**. Majoritatea sînt folosite în forma lor diminutivată: *Anuța, ,evuța, Florica, Lica, Marișca, Nuțu*. Dintre cele mai puțin frecvente amintim: **Rafila, Rozalia, Saveta (Savita), Ileana, Iuliana (Juliana), Alexandru, Dimitrie, Dumitru, Iosif (Iosiv), Nicolae, Petru, Trăian**.

Din cauza administrației oficiale civile, numele de botez românești au fost maghiarizate. Cele mai frecvente nume de botez maghiarizate sînt: *Floarea: VIRÁG, Teodor: TIVADAR, TIBOR și Vasile: LÁSZLÓ*¹¹. Maghiarizarea numelor de botez a avut loc nu numai la Micherechi, ci și în alte localități din Ungaria, unde trăiesc familii de români (de exemplu în Apateu: *Gróza Virág*). Menționăm că, pînă în urmă cu cîteva decenii, românii din Ungaria își alegeau nume latino-romanice, sub influența celor purtate de românii din Crișana și Transilvania (v. mai sus). După această perioadă, în onomastica maghiară au început să pătrundă o serie de prenume noi, mai moderne, care au fost preluate și de români. Iată cîteva exemple: *Evelin, Dzszenifer, Odette, Attila, Zoltán, Zsolt*. În unele familii, numai fetele primesc un nume modern, în timp ce băieții sînt botezați cu un nume tradițional, în special numele tatălui. Pentru a ilustra mani-

era actuală de denotație la Micherechi, am ales o familie în care mama are prenumele tradițional: *Maria*, tata: *Tiberiu*, fetița: *Marta Lidia* și băiatul: *Petru Tiberiu*. Într-o altă familie mixtă (româno-maghiară) mama are prenumele *Ana*, tata: *András*, fetița *Enikő*, iar băiatul: *András* și nepoțica *Ramona*. O femeie din Micherechi (n. 1958) ne-a mărturisit, în interviul sociolingvistic realizat în 1997, că a ales numele copiilor din Biblie, iar o altă femeie (n. 1954) ne-a spus că a ales numele fetiței sale dintr-un calendar maghiar.

Sufixul diminutival *-uț, -uță* este vechi în limba română. El a fost și a rămas productiv în partea de nord și de vest a României. Este productiv și în graiul din Micherechi. Derivatele acestui sufix diminutival sînt substantive, adjective și numerale, dar apare și la nume de botez (de ex.: *Anuța, Ievuța*).

În cîteva proverbe și zicale locale apar nume topice, nume de botez, nume de familie și supranume. Iată exemplele referitoare la unele prenume:

Umblă ca guda Uańi!
Vînt și plăie, c-așe-i plăe nańi Flăre!
Țarca, țarca, Ioșca nost!

2.2.2. Nume în biserică ortodoxă din Micherechi

În biserică, scaunele credincioșilor nu sînt semnate cu nume, cum e de exemplu în biserică ortodoxă din Chitighaz¹². Numele credincioșilor figurează pe prapure și pe perete. Iată cîteva nume de pe prapuri: PR. TEODOR MISAROȘ, MARIA IUHAS, 1983¹³; ALEXANDRU GURZĂU, ANA RUJE, 1984; GHE. ROXIN, ANA KORA, 1994; MÓNİKA, ILDIKÓ, 1994. La ultima renovare a bisericii, pe peretele interior s-au scris numele credincioșilor ortodocși, care au o funcție în conducerea bisericii, și ale acelor, care au ajutat la zugrăvirea bisericii. Textul din partea dreaptă de la intrare conține următoarele nume:

– COMITETUL PAROHIAL –

– MIHAI CONDOROȘ	– MIHAI NISTOR	– DUMITRU SAVA
– VASILE POENDAN	– VASILE NETEA	– GHEORGHE MARC
– GHEORGHE ROCSIN	– VASILE GURZĂU	– GHEORGHE BOCA
– MIHAI ARDELEAN	– IOSIF ROXIN	– VASILE BAICAN
– IOAN PATCAȘ	– IOAN COSMA	– TEODOR RUJEA
– IOAN RUJEA	– MIHAI PATCAȘ	– GHEORGHE IOVA
	– GHEORGHE CEFAN	

Textul din partea stîngă de la intrare :

CRÎSNIC:	CANTORI:	AU MAI AJUTAT:
– IOAN RÉTHELYI (ROȘU)	– VASILE BORDAȘ	– MARIA CIOCA
EPITROPI:	– MIHAI PATCA	– MARIA TAT
– VASILE RADICI	– IOAN MARTIN	– ANA BOGYÓ
– GHEORGHE PUȘCAȘ	– VASILE MARCUȚ	– ANA JUHAS
– PETRU GOMBOȘ		– ȘARICA NETEA

2.2.3. Prenume din registrul cu inscripții funerare din Micherechi

Arhiva Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria deține *Registrul cu inscripții funerare din Micherechi realizat de Hatvany Csaba în 27 septembrie 2000*. În cercetările sale etnografice despre cimitirile din Micherechi, Emilia Martin a obținut informații importante, culese de la micherecheni (v. Martin 2001). Autoarea amintește existența a patru cimitire din comună:

- Primul a fost cel din partea de nord a localității, la capătul străzii, care se numește azi Bocskai, sau, cum îl cunosc sătenii, „temeteuu d-îngă fîntîna vițăilor”. Aici, în partea dinspre Crîstor a satului, au fost înmormîntați cei răposați în secolul trecut (*sec. al XIX-lea nota AB*), străbunii vîrstnicilor de azi; tocmai pentru aceasta este cunoscut și sub denumirea de „temeteuu bătrînilor”. (...) Începînd cu anii 1940, înmormîntările nu se mai făceau aici, însă cîteva morminte sau pietre funerare au existat și la începutul anilor 1970, perioadă cînd cimitirul era deja părăsit, neîngrijit, fiind locul de joacă preferat al copiilor. Aici se afla monumentul ridicat în amintirea familiei părintelui Roxin și a notarului Santay, care și-au desfășurat activitatea în a doua jumătate a secolului trecut (*sec. al XIX-lea nota AB*).
- Al doilea cimitir numit „temeteuu vechi” este cel încercuit de străzile Arany János, Vasút și Bălcescu, deschis în anii 1940. Aici sînt înmormîntați aproximativ 400 de oameni, care au decedat pînă în anii 1970, cînd cimitirul a fost desființat. Cu excepția a două rînduri de morminte, din partea de nord a cimitirului, în locul cărora s-au construit clădiri, cimitirul s-a păstrat pînă în zilele noastre, pentru a se cinsti amintirea răposaților. (...)
- La Micherechi, în perioada 1930-1950, familiile trecute la baptism au avut un cimitir separat, la cealaltă margine a satului, în partea de sud, „îngă gropoai”, locul unde se făceau vălătuci, iar mai tîrziu se muia cînepa. În așa-numitul „temeteuu pocăiților” de pe strada Dankó, numită și „șiru țîganilor”, erau, pe vremuri, două rînduri cu aproximativ 60 de morminte, dintre care azi mai există doi stîlpi funerari, cu formă antropomorfa stilizată (...).
- Cimitirul nou, cu peste 1000 de morminte, se află tot la marginea satului, dincolo de calea ferată, fiind plasat în partea de est a localității, cu intrarea spre șoseaua care duce spre Újszalonta, calea ferată marcînd linia de despărțire între satul viu și cel mort. De la sfîrșitul anilor 1970 sînt înmormîntați, de-a lungul drumurilor perpendiculare, micherechenii, indiferent de naționalitate, confesiune sau rang social (v. Martin 2001: 146–148).

În cele ce urmează, pe baza Registrului cu inscripții funerare din Micherechi, vom prezenta frecvența și varietatea prenumelor din localitate. În acest registru apar 758 de cruci/pietre/monumente funerare pe care figurează 1287 de nume de persoane: nume de familie și prenume (v. Tabelul 7). Datele referitoare la numele de familie, prenumele și data nașterii sînt complete pentru 1246 de

persoane. În cazul a 43 de persoane, datele lipsesc parțial (lipsește data de naștere sau prenumele) ori nu s-au putut descifra (în registru apare indicația: *necunoscut*). Prin urmare, vom analiza datele privind 1246 de persoane. Dintre acestea, 137 s-au născut în secolul al XIX-lea, iar 1109 în secolul XX. (v. Tabelul 8). Inscripțiile funerare apar în două limbi: în română ori în maghiară. În *tabelul 9* ilustrăm structura datelor înscrise pe un monument funerar, registrul, conținând 758 de astfel de tabele (v. *Sírhelyadatlap*). Literale alfabetului românesc nu apar în acest registru (de ex: *Gurzau, Anuta* [în loc de *Gurzău, Anuța*]). În analiza prenumelor, acestea vor fi prezentate în ortografia originală, după cum apar în registrul lui Hatvany (2000).

Tabelul 7

Numărul monumentelor funerare și date din registrul cu inscripții funerare din Micherechi (v. Hatvany, 2000)

Monumente funerare	Persoane	Date complete	Date lipsite
758	1287	1246	43

Tabelul 8

Numărul prenumelor pe sexe și secole, registrul cu inscripții funerare din Micherechi (v. Hatvany, 2000)

Data de naștere	Femei	Bărbați	Total
sec. al XIX-lea	67	70	137
sec. XX	581	534	1109

Tabelul 9

**Date înregistrate pe un monument funerar
(v. Registrul cu inscripții funerare din Micherechi, Hatvany 2000)**

SÍRHELYADATLAP			
Parcellaszám:	B08	Sírhelyszám:	03
Állapota:	m.dublu acoperit,p.f.cu placa din granit,ornament cruce vase		
Megjegyzés:	Sa le fie somnul usor.		
Bérlo:	-	-	
Bérlési időszak:	2000-2010		
Nyugtaszám:	-		
Halott családneve:	Halott keresztnéve:	Halott lánykori neve:	Halott adatai:
Gurzau	Mihai		1921-1997
Gurzau	Anuta	Pap	1924-2050

2.2.3.1. Secolul al XIX-lea

Cea mai veche dată de naștere care apare în inscripții este anul: 1858. 137 de persoane înmormântate aici s-au născut în secolul al XIX-lea, între 1858–1899, dintre care 67 femei și 70 bărbați (v. Tabelul 8).

Prenume feminine

Dintre cele 67 de prenume feminine, 10 sînt scrise în limba maghiară. La 2 persoane nu apare prenumele (de ex.: *Szűcs Sándorné*), iar la 8 apare și prenumele (de ex.: *Martyin Anna*). Prin urmare, 57 nume sînt scrise în limba română la care apar și prenumele. Acestea din urmă sînt menționate în felul următor:

- numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie al soției (de. ex.: *Marc Andronica Roxin*); ori
- numele de familie + prenume (de ex.: *Netye Floare*).

Cele 65 femei născute în sec. al XIX-lea (la care pe monumentul funerar apare prenumele) au primit la botez următoarele prenume: *Ana, Andronica, Domnica, Elisabeta, Eva, Floarea, Ilona, Maria, Marta, Rafila, Savita*. Cele mai frecvente prenume au fost *Floarea* (15 femei, cu variantele: *Flarea* și *Floare*), *Maria* (15 femei), *Ana* (13 femei), *Eva* (10 femei) (v. Tabelul 10).

Tabelul 10
Prenume la fete/femei născute în Micherechi în secolul al XIX-lea
(v. Hatvány, 2000)

Prenume românești	Nr. Persoanelor	variante	Nr. Persoanelor	variante	Nr. Persoanelor	Prenume maghiare	Nr. Persoanelor	Total
Ana	8					Anna	5	2
Andronica	2							13
Domnica	1							1
Elisabeta	1							1
Eva	10							10
Floarea	13	Flarea	1	Floare	1			15
							Ilona	1
Maria	14					Mária	1	15
Marta	1							1
Rafila	3					Raffila	1	4
Savita	2							2
Total	55		1		1		8	65

Prenume masculine

Dintre 70 de nume de bărbați, 65 au fost scrise în limba română (de ex.: *Marc Gheorghe*) și 5 în limba maghiară (de ex.: *Gurzó Flórián*). Prenumele bărbaților născuți între anii 1858–1899 la Micherechi au fost: *Dimitrie, Flórián, Ioan (Joan, János), Josif, Kodra, Mihai, Nicolae, Sándor, Stefan, Teodor, Vasile (Vasilie, Vasiliu)*. În această perioadă, cele mai frecvente prenume masculine au fost: *Gheorghe* (19 bărbați), *Ioan* (17 bărbați, cu variantele: *Joan* și *János*), *Vasile* (13 bărbați, cu variantele *Vasilie, Vasiliu*) și *Teodor* (7 bărbați) (v. Tabelul 11).

Tabelul 11
Prenume la băieți/bărbați născuți în Micherechi în secolul al XIX-lea
 (v. Hatvany, 2000)

Prenume românești	Nr. Persoanelor	variante	Nr. Persoanelor	variante	Nr. Persoanelor	Prenume maghiare	Nr. Persoanelor	Total
Dimitrie	2							2
						Kodra	1	1
						Flórián	1	1
Gheorghe	19							19
Ioan	14	Joan	2			János	1	17
Josif	1							1
Mihai	2							2
Nicolae	3							3
						Sándor	2	2
Stefan	2							2
Teodor	7							7
Vasile	3	Vasilie	6	Vasilii	4			13
Total	53		8				5	70

2.2.3.2. Secolul XX

1109 persoane din registru s-au născut în secolul XX, dintre care 581 sînt femei și 534 bărbați (v. Tabelul 8).

Prenume feminine

Prenumele femeilor născute în secolul XX apar în diferite feluri și variază (a) după două limbi și (b) două nume: al soțului, al soției, dar și (c) prin ordinea acestor două antroponime:

Nume în limba română

- numele de familie + prenumele (de ex.: *Radici Floarea*);
- numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie (de ex.: *Cozma Ana Ciote*);

Nume în limba maghiară

- numele de familie și prenumele soțului + sufixul –né (de ex.: *Jova Mihályné*);
- numele de familie și prenumele soțului + sufixul –né + prenumele + numele de familie (de ex.: *Borszéki Tivadarné Ilona Czizmadia*);
- numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie (de ex.: *Dézsí Anna Martyin*);
- numele de familie + prenumele (de ex.: *Csóka Virág*);

Nume în două limbi

- numele de familie + prenumele (de ex.: *Rocsin Juliana*)
- numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie (de ex.: *Bogyó Sidonia Stír*).

Numai pe un monument funerar apare prenumele dublu, la o fetiță care s-a născut în 1977. Pe baza registrului, prenumele botezatelor în secolul XX au fost: *Ana* (variante: *Anuta, Anna*), *Andronica* (variante: *Andronika, Andrónika*), *Angéla, Aurelia, Aurica, Ecaterina* (variante: *Gatita* [probabil: *Catița*]), *Elisabeta* (variante: *Erzsébet*), *Eszter, Erica, Eva* (variante: *Éva, Évike*), *Floarea* (variante: *Florica, Flara, Virág*), *Ibolya, Gyöngyike, Ileana* (variante: *Ilena, Elena, Ilona*), *Irina* (variante: *Irén*), *Iuliana* (variante: *Juliana, Julánna*), *Maria* (variante: *Marioara, Mária*), *Marta, Monica, Rachel* (varinata: *Ráchel*), *Rafila* (variante: *Rafilla*), *Rebeka, Rozalia* (variante: *Rózsí*), *Sarica* (variante: *Sára*), *Savita* (variante: *Saveta*), *Sidonia, Silvia, Tünde, Valeria, Veronica*. Menționăm faptul că unele variante ale prenumelor nu se pot delimita în mod clar: astfel, *Savita* poate fi varianta prenumelui: *Elisabeta*. Dat fiind că în secolul al XIX-lea *Savita* este purtat de două persoane, iar *Elisabeta* numai de una, am decis să le considerăm prenume pe amândouă.

Cele mai frecvente prenume (cu variantele lor) din Micherechi sînt în secolul XX: *Maria* (156 fete/femei), *Ana* (131), *Floarea* (107), *Eva* (65), *Rafila* (31), *Ileana* (18), *Andronica* (12), *Iuliana* (6) (v. Tabelul 12). Prin urmare, frecvența lor în comunitate este foarte mare, deoarece 526 de persoane au primit la botez aceste 8 prenume. Celelalte 23 de prenume apar doar la una, două sau trei persoane.

Varianta maghiară a prenumelui *Floarea: Virág* apare prima dată pe monumentul funerar al unei femei născute în 1900.

Tabelul 12
Prenume la fete/femei născute în Micherechi în secolul al XX-lea
(v. Hatvany, 2000)

<i>Prenume românești</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Prenume maghiare</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Total</i>
Ana	88	Anuta	1			Anna	42			131
Andronica	9	Andronika	1	Andrónika	2					12
Eva	44					Éva	20	Évike	1	65
Floarea	76	Florica	4	Flara	1	Virág	26			107
Ileana	6	Ilena	1	Elena	3	Ilona	8			18
Iuliana	1	Juliana	4			Juliánna	1			6
Maria	111	Marioara	1			Mária	44			156
Rafila	30					Rafilla	1			31
<i>Total</i>	365		12		6		142			526

Prenume masculine

Prenumele bărbaților născuți în secolul XX apar în felul următor:

Nume în limba română

- numele de familie + prenumele (de ex.: *Sava Gheorghe*);

Nume în limba maghiară

- numele de familie + prenumele (de ex.: *Hocópán József*);

Nume în două limbi

- numele de familie + prenumele (de ex.: *Czirle Alexandru*).

Conform registrului, prenumele persoanelor botezate în secolul XX au fost: *Alexandru* (variante: *Sándor*), *Andrei*, *Béla*, *Codre*, *Csaba*, *Dan*, *Dimitrie* (variante: *Dumitru*, *Demeter*), *Gavril* (varianta: *Gábor*), *Gheorghe* (varianta: *György*), *Gyula*, *Ferenc* (varianta: *Ferencz*), *Flore* (varianta: *Flórián*), *Imre*, *Ioan* (variantele: *Joan*, *János*), *Jenő*, *Iosif* (variantele: *Iosiv*, *Josif*, *József*), *Kálmán*, *Lajos*, *Lőrincz*, *Mátyás*, *Mihai* (varianta: *Mihály*), *Nicolae* (varianta: *Miklós*), *Pavel*, *Petru* (variantele: *Petre*, *Patru*, *Péter*), *Stefan* (*István*), *Teodor* (variantele: *Tivadar*, *Tibor*), *Traian*, *Vasile* (variantele: *Vasilie*, *Vasilii*, *Vaszilie*, *László*), *Zsolt*.

Dintre aceste 29 de prenume masculine (cu variantele lor), cele mai frecvente au fost în secolul XX următoarele: *Ioan* (103 băieți/bărbați), *Gheorghe* (101), *Teodor* (88), *Mihai* (65), *Vasile* (53), *Iosif* (22), *Petru* (22), *Alexandru* (17), *Gavril* (8), *Imre* (7), *Stefan* (7), *Nicolae* (6). Aceste 12 prenume apar la 499 de persoane. Celelalte 17 prenume apar de la un bărbat pînă la maximum 5 bărbați, în total la 35 de persoane.

Varianta maghiară a prenumelui *Vasile*: *László* apare prima dată pe monumentul funerar al unui bărbat născut în anul 1902; varianta prenumelui *Teodor*: *Tivadar* în 1901, *Tibor* în 1926, *György* în 1904.

Tabelul 13
Prenume la băieți/bărbați născuți în Micherechi în secolul al XX-lea
(v. Hatvany, 2000)

<i>Prenume românești</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Prenume maghiare</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Variante</i>	<i>Nr. Pers.</i>	<i>Total</i>
Alexandru	9					Sándor	8			17
Gavril	4					Gábor	4			8
Gheorghe	70					György	31			101
						Imre	7			7
Ioan	58	Joan	12			János	33			103
Iosif	5	Iosiv	2	Josif	4	József	11			22
Mihai	44					Mihály	21			65
Nicolae	4					Miklós	2			6
Petru	14	Petre	2	Patru	2	Péter	4			22
Stefan	6					Istvan	1			7
Teodor	60					Tivadar	26	Tibor	2	88
Vasile	33	Vasilii	2	Vaszilie	1	László	17			53
Total	307		18		7		165		2	499

2.2.4. Variabilitatea prenumelor: index de frecvență

Variabilitatea prenumelor din Micherechi va fi analizată pe baza unui *index de frecvență*. Acest index va fi calculat pe baza prenumelor și a persoanelor care le poartă:

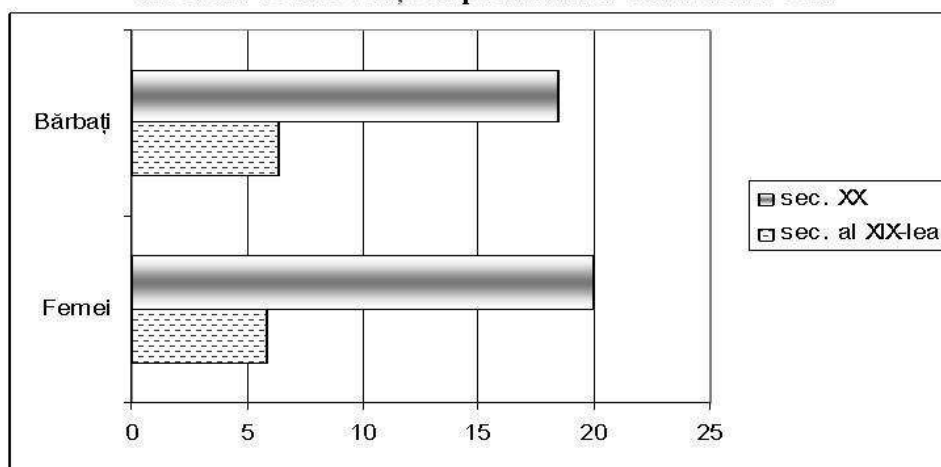
$$\text{numărul persoanelor} : \text{numărul prenumelor}$$

Cu ajutorul acestui index vom afla, în medie, la câte persoane apare un prenume. Acest index de frecvență ne arată cât de variate au fost prenumele în comunitate, adică cât de des/rar apare acesta.

La prenumele feminine din secolul XIX, indexul de frecvență este **5,90**, iar în secolul XX este **16,99**. (v. Figura 1). Aceasta arată că mai puține persoane au același prenume în secolul XIX decât în secolul XX, și în secolul XIX mai puține fete/femei au purtat același prenume decât în secolul XX.

Indexul de frecvență al prenumelor de bărbați în secolul al XIX-lea este **6,36**, iar cel din secolul XX este **18,41**. Tendința este la fel și la bărbați: mai puțini au avut același prenume în secolul XIX decât în secolul XX (v. Figura 1).

Figura 1
Indexuri de frecvență ai prenumelor din Micherechi

3. Variabilitatea prenumelor în localități românești din Ungaria

3.1 Prenume din Giulia

În lucrarea despre manuscrisul lui Teodor Voniga din primul război mondial, Elena Csobai alcătuiește arborele genealogic al familiei Voniga (v. Csobai 1988), în care membrii familiei Voniga sînt prezentați, după gradele de înrudire, pe trei generații, adică cei născuți între anii 1839–1921. Studiul, scris în limba maghiară, conține următoarele prenume (în limba maghiară) ale acestei familii:

Soți: *Voniga Illés 1839–1919 și Fogarasi Katalin 1850–1920*
 Copii: *János, Dávid, Zsófia, György, Mária, Katalin, Tivadar*
 Nepoți: *Anna, Ilona, Mária; Traján, Lucia; Katalin, Ilona, Péter;*
Mária, Rozália; György, Illés, János; György, Lukrécia, Péter,
Aranka.

Între 2003–2004 am efectuat o cercetare de teren în Giula¹⁴ și, între cei 16 români giulani, cu care am făcut interviul, s-a aflat și *Aurica Voniga*, cea mai tânără nepoată a lui *Ilie Voniga*, fiica lui *Teodor Voniga*, autorul manuscrisului amintit. Din interviul realizat cu *Aurica Voniga*, în 2003,¹⁵ voi prezenta prenumele din familia ei, așa cum mi le-a rostit în interviu, împreună cu informațiile oferite de aceasta cu privire la unele rude:

Mătușa: *Katica nēni;*
 Bunicul: *Ilie N'icoara;*
 Părinții: *tata, Teodor Voniga; mama Maria Nicoara;*
 Frații: *D'ord'e, cel mai bătrîn; dîp-aței-o fos' Lucrețiiș, sora; Petre și io (i-am fos' cēș mai tînără);*
 Frații și surorile mamei: *Iouan; Lazar; mătușe Julcsi (Pojărșe); Flare; Fica; Sida; (Mătușe Fica, iș s-o măritat dîpă Gomboș, și dîpă cē s-or cununat s-or dus la Rîmâiș.)*
 Frații și surorile tatei: *Iouan (unt'u Jani); Vidu (David, care o fost preuot la Rîmâiș, c-acolo s-o și însurat; copiii lu Vidu: Nicu; Eughenia); Sofie; Mari; Catița (mătușa Catița a lu Cobanu, sora lu tata; copiii: D'uri Iliie, Iouan).*

Tabelul 14

Cele mai frecvente nume de botez în familiile Voniga–Nicoară din Giula, secolul al XIX-lea și al XX-lea (n=35)

Prenume	Numărul botezaților
Catița (Katalin)	3
Maria (Mária)	3
Gheorghe (György)	3
Iouan (János)	3

Pe baza acestor date referitoare la 35 din membrii familiei Voniga–Nicoară din Giula amintiți mai sus, putem concluziona că cele mai frecvente prenume din secolul al XIX-lea și al XX-lea sînt: *Catița, Maria și Gheorghe, Ioan* (v. Tabelul 14).

3.2. Prenume din Bătania și Cenadul Unguresc: influențe sîrbești

Cum am arătat mai sus, unele prenume sau/și frecvența lor din Chitighaz diferă de cele din Micherechi. La Chitighaz nu apare prenumele: *Andronica, Savita, iar Teodor și Vasile* nu au o frecvență atît de ridicată. În comunitatea românilor din Micherechi nu sînt folosite prenumele vechi din Chitighaz: *Chirilă, Gligor, Părasca*. Prenumele *Floarea* și *Gheorghe* apar în ambele localități cu o frecvență ridicată, dar, în timp ce în Micherechi *Floarea* este tradusă în maghiară și prin *Virág*, la Chitighaz circulă exclusiv varianta latinească maghiarizată: *Flóra*.

În localitățile Bătania și Cenadul Unguresc, populația românească a trăit alături de cea sîrbească. Aceste două comunități minoritare fiind de aceeași religie (ortodoxă), românii și sîrbii s-au căsătorit între ei. Aceste căsătorii mixte româno-sîrbe au adus astfel influențe sîrbești în cultura românească, prin urmare acestea s-au exercitat și asupra prenumelor.

La Bătania, numele de botez sau o adresare pot fi folosite (de exemplu în familie) în limba sîrbă (în interviurile înregistrate în Bătania această trecere la limba sîrbă este cea mai frecventă): *Străbunicul s-a numit JIVA. / Părințt mamei DEDA și MACA. / Mama pentru copiii surorii și a fratelui a fost TETCA. / Fratele tatălu meu nu l-am numit unu ci el a fost CICA și soția lu era STRINA*. (Borbély 1995: 139). Dintre subiecții care ne-au dat interviul sociolingvistic, unii au avut următoarele prenume: *Cornelia, Felica, Ieftimie, Lina, Mircu, Traian* (Borbély 1993: 131). Alte nume caracteristice pentru Bătania sînt: *Danița, Darinca, Iacob, Ivan, Ioța, Maxa, Manuilă, Mănăilă, Milca, Milița, Olga, Radoian, Radu, Svetozar, Uroș* (v. Berényi red. 1993). Acestea nu sînt atribuite nici la Chitighaz și nici la Micherechi.

Numele de botez în familiile românilor din Cenadul Unguresc sînt următoarele: *Aurel, Gheorghe, Ionel, Svetozar, Trăian, Văsălie, Viorel, Zăbărie; Ana, Bia, Coasăva, Emilia¹⁶, Veturița* (v. poza din Anexe). Dintre aceste prenume *Bia, Coasăva, Svetozar* și *Veturița* nu sînt folosite la Chitighaz și Micherechi.

În opinia unui român din Cenadul Unguresc, numele de botez *Aurel* este cel mai frecvent (v. Borbély 2000b). În Micherechi, nici un bărbat, consemnat în registrul lui Hatvany, nu a primit la botez acest prenume.

3.3. Structura și ortografia numelor de persoane în comunitatea românilor din Ungaria

Într-o comunitate bilingvă sînt întotdeauna în competiție limbile folosite de membrii acesteia. În cele mai multe cazuri, competiția este foarte mare, deoarece limba comunității își pierde importanța și locul ei este luat de cealaltă limbă. Membrii comunităților bilingve, conștienți de această situație, încearcă să-și planifice o strategie de supraviețuire pentru menținerea limbii și a identității. Din rezultatele cercetărilor privind bilingvismul cunoscute pînă acum, se știe că în aceste comunități limbile au diferite funcții iar aceste funcții sînt bine conturate

și nu se întrepătrund. De exemplu, limba A este folosită în anumite situații de vorbire și limba B, în celelalte situații. Dacă aceste situații se amestecă prin folosirea limbilor, bilingvismul se va transforma, în scurt timp, în monolingvism. Situațiile informale (cele din familie, cu prietenii, vecinii) și formale (la școală, la biserică etc.) sînt, de obicei, acele situații, în care limba folosită este cea a comunității (în cazul nostru limba română [graiul și limba literară]). Situațiile formale (cele de la casa satului, de la medic, de la alte oficii de stat etc.) sînt acelea în care se vorbește cealaltă limbă (în cazul nostru limba maghiară).

Folosirea numelor de persoane din comunitatea românească în cele mai multe sate, unde identitatea românească este vitală – adică este folosită limba română în situațiile informale –, are un sistem informal și unul formal. Sistemul informal se referă la folosirea numelor de botez + a supranumelor; iată cîteva exemple din Chitighaz: *Fica lu Veljanu, Ana lu Lasc; Iliș, Iloncului, D'ord'e lu Bobș*. Cu ajutorul acestui sistem informal (neoficial) se cunosc românii din sat. Acesta este un sistem absolut românesc, cu toate că, uneori, apar între supranume și unele de origine maghiară (de exemplu: *Iloncu, Király, Chișolai*), germană (de exemplu: *Gudman, Hanți, Herman, Ițicaș*) etc. Există însă și un sistem informal (oficial) ce presupune o relație între numele persoanelor și societatea maghiară. Aceste nume figurează în buletinul și în pașaportul nostru, dar și în celelalte acte oficiale: *Sztezsán Zsófia, Lászk Anna, Drágos Illés, Borbély György*. În aceste condiții se pune întrebarea: cum vor apărea numele românilor din Ungaria într-o publicație românească? Ar părea ciudat să se folosească numele de botez + supranumele. În cazul numelor ungurești se folosește grafia maghiară: *Nagy Imre*. Apare însă o problemă la românii care au un nume de familie maghiar. Numele de familie românești se scriu cu o ortografie românească: *Sofia Stejan, Ana Lasc, Ilie Dragoș*, iar cele maghiare devin românești prin numele de botez românesc și prin ordinea numelui: nume de botez + nume de familie (adică inversă): *Gheorghe Borbély*. Dacă s-ar transcrie în limba română numele de familie *Borbély*, forma ar fi *Borbei*. Pe de altă parte, prenumele românesc *Dragoș* nu poate fi transcris în limba maghiară: *Drágás*, ci se scrie cu litere maghiare corespunzătoare literelor românești. În opinia unor intelectuali români din Ungaria, numele *Borbély* trebuie transliterat românește: *Borbil*. În acest caz, nu e vorba de transcrierea numelui maghiar cu litere românești, ci este o integrare fonetică a substantivului maghiar *borbély* prin forma *borbil*. Înainte de toate aș aminti că numele bunicului meu era în copilăria sa: *Botaș*. Potrivit unei legende, nu a fost silit să-și schimbe numele, doar i s-a „propus” și el a acceptat. În felul acesta, tata a moștenit numele de familie de la bunicul, iar eu de la tata.

Atunci cînd realizez o cercetare sociolingvistică într-o localitate românească din țară, țin să-i întreb pe interlocutorii mei (în caz că se declară ca atare) de ce sînt ei români. Aproape în toate localitățile românești din Ungaria, unde am putut face interviul în limba maternă, am făcut o astfel de cercetare. Răspunsurile tipice au fost: *părinții sînt români, așa ne-am născut, vorbim românește, ne bate inima românește, sîntem de religie ortodoxă, ne-am născut într-un sat român* etc. Niciunul dintre informatori nu mi-a spus însă: *sînt român, căci am nume român!* (v. Borbély 2000c).

3.4. Nume de familie formate din prenume

În studiul său despre numele de familie ale românilor din Ungaria, Viorica Goicu, o cunoscută cercetătoare în domeniul onomasticii românești, analizează originea acestora, arătând rolul prenumelor în formarea numelor de familie. În cele ce urmează vom cita fragmentul în care este prezentată această relație:

Din punctul de vedere al originii tematice, numele de familie al locuitorilor din Chitighaz se clasifică în trei grupe: *nume de botez*, *supranume* și *nume de origine toponimică*. Fixarea ereditară a numelui de botez este urmarea faptului că un mare număr dintre acestea au fost purtate din tată în fiu în cadrul aceleiași familii, astfel, încât după două sau trei generații ele se atașează familiei, devenind ereditare. Deși, consideră Ștefan Pașca, „o putem documenta cu acte mai recente decât în Occident, această tradiție are la bază aceleași criterii de solidaritate și adulație familială, care au adus tendința de a renaște neconținut și de a păstra vie în viața unui nucleu familial amintirea ascendenților dispăruți, în ciuda veșnicilor tendințe de modernizare care se remarcă în lumea numelor de botez” (Pașca: 1936, 28). Numele de familie din Chitighaz arată, că acest criteriu genealogic, s-a aplicat mai frecvent decât criteriul calendaristic, adică obiceiul de a-i boteza pe nou-născuți cu numele de sfinți sau după numele sărbătorilor creștine la români.

Vom prezenta numele de familie din această primă categorie, provenite din nume de botez: *Achim, Baba, Babuc, Bește, Boc, Bota, Bria, Brindea, Burdea, Bușa, Bușea, Clepe, Coza, Dragoș, Gancea, Ghile, Grama, Here, Iancu, Ienț, Istin, Lasc, Lațiu, Lăzuțiu, Lup, Lupa, Mihoc, Palea, Pantea, Pucea, Ristin, Todiciuș, Torsin*.

O analiză a originii acestor nume arată, că cea mai mare parte dintre ele sunt de origine slavă; mai exact, ele reprezintă hipocoristice slave, înțelegând prin hipocoristic fie un nume diminutiv, fie, cel mai adesea, un nume trunchiat dintr-unul mai lung, care redă mai bine un sentiment de afecțiune, fiind mai dezmiertător, mai alintător. (...)

Numele de familie formate de la nume de botez creștine reflectă importanța factorului religios, care a inspirat în mare măsură sistemul antroponimic românesc. Numele de familie evidențiază caracterul popular și arhaizant al antroponimiei românești din Chitichaz, arătând, în același timp, că purtătorii lor au avut cultul sfinților și al sărbătorilor: *Alexa, Avrămuș, Damian, David, Filip, Lazăr, Marcu, Mateuș, Roman, Timotia (<Timotei), Todoroga (<Teodor)*. Numele de familie *Naghi* (<magh. *nagy* „mare”), *Pap* (<magh. *pap* „popă, preot”) sunt maghiare, fiindcă românii din Ardeal nu folosesc în graiul lor termenii, care stau la baza acestor nume. (Goicu 1999: 116–118).

În acest studiu sînt analizate și prenumele care apar în monografia satului scrisă de Iosif Ioan Ardelean, preotul ortodox din Chitighaz (1895 [1986]):

Vom prezenta, în ordinea frecvenței, prenumele celor 286 de persoane: *Ioan* – 49, *Gavrilă* – 18, *Petru* – 17, *Teodor* – 17, *Vasile* – 14, *Grigore* – 11, *Simion* – 9, *Ștefan* – 8, *Urs* – 8, *Dimitrie* – 7, *Ilie* – 7, *Lup* – 6, *Toma* – 6, *Ieremie* – 5, *Nichita* – 5, *Florian* – 4, *Lazăr* – 4, *Martin* – 4, *Alexiu* – 3, *Andrei* – 3, *Dănilă* – 3, *Filip* – 3, *Ignatie* – 3, *Nicoară* – 3, *Pascu* – 3, *Crăciun* – 2, *Luca* – 2, *Precup* – 2, *Alexandru* – 1, *Cornea* – 1, *Damian* – 1, *Flore* – 1, *Francisc* – 1, *Jacob* – 1, *Iosif* – 1, *Ispas* – 1, *Matei* – 1, *Zaharie* – 1 etc. O comparație între numele de familie, la origine nume de botez, și prenumele de bărbați din Chitichaz din anul 1768 arată că între cele două categorii s-au produs diferențieri importante. Prima categorie, a numelor de familie, se caracterizează printr-o mai mare diversitate și printr-o frecvență redusă, predominante fiind numele și hipocoristicele slave. În cea de a doua categorie, predomină numele calendaristice, cunoscute, încă din Antichitate, la popoarele semitice, unele având o frecvență ridicată: *Ioan*, *George*, *Gavrilă*, *Petru*, *Teodor*, *Vasile*, *Grigore*, *Simion*, *Ștefan*. (Goicu 1999: 121–122).

3.5. Supranume formate din prenume

Multe supranume din comunitatea românilor din Ungaria s-au format, din cele mai frecvente prenume. Prezintă în continuare cîteva supranume din Chitighaz, care au ca etimon un prenume masculin:

Mibai (7): *Haicu*, *Mibăieș*, *Mibăița*, *Miboc*, *Mișe*, (*a*) *Miști* (mgh.), *Nod' Mibai* (mgh.).

Gheorghe (5): *D'ord'oc*, *D'urca* (mgh.), *D'urcoi*, *D'urcuța*, *D'uri Popi* (mgh.).

Teodor (4): *D'icu*, *Tod'erica*, *Tod'eroi*, *Tod'inca*

Petru (3): *Petruca*, *Petriții Mari*, *Truca*.

Ștefan (3): *Faișe*, *Fanu*, *Ștefănuș*.

3.6. Toponime formate din prenume

Dintre toponimele localităților cu populație românească din Ungaria, unele s-au format din prenume: **Elek** – *Aletea* – *Ițeț*; **Bedő** – *Bedeu*; **Békéscsaba** – *Bichșciaba* – *Ciaba*; **Magyarcsanád** – *Cenadul Unguresc* – *Cenad* și *Giula* – **Gyula** – *Jula* – *Gbiula*.

Redăm aici, ca exemplu, opiniile cercetătorilor despre originea toponimul *Gyula*. Prenumele *Gyula* – după Kiss Lajos – provine din *jula*, denumirea unui post de demnitar turcesc, care în limba turcă veche avea înțelesul de făclie. Într-un document, care a fost datat în realitate în anul 1334, dar care a fost falsificat în 1214, Boleslo, episcopul din Vác, a dăruit mănăstirii din Gyula satul Árpa, care azi este identificat cu satul Árpád, așezat spre sud-est de Salonta-Mare (Kiss 1980: 256). De aici concluzia că, în unele lucrări despre orașul Giula,

apare în mod eronat anul 1214, ca primă atestare. Fényes Elek presupune că provine fie din prenumele latin *Julia* (denumirea coloniei romane de odinioară, o dovadă în acest sens fiind banii și obiectele romane descoperite în urma săpăturilor arheologice), fie din *Gyula*, *Gila*, prenumele unei căpetenii maghiare (Fényes 1851, II:74–76).

Românii din Ungaria folosesc două variante pentru toponimul Gyula. În vorbire este folosită varianta (dialectală) *Jula*, iar în scris, după normele românești din Ungaria, varianta (literară) *Giula*. Este interesant mai ales pentru românii din Ungaria, că românii din România folosesc în vorbire o a treia variantă, *Gbiula*. Această rostire se bazează, probabil, pe denumirea maghiară și nu pe cea română a orașului.

4. Concluzii

Numele de botez, care face parte din cultura unui popor, a unei națiuni sau a unui grup minoritar, este un mijloc de a distinge două culturi, două grupuri minoritare, chiar două localități din același grup de vorbire. „Cercetarea etimologică dovedește cu prisosință cât de strâns e legată limba de istoria societății și de evoluția gândirii” (Stati 1964: 130). La finalul studiului, care a avut ca scop prelucrarea și descrierea tendințelor de a alege prenumele de către românii din Ungaria, vom arăta în ce constă legătura dintre prenume și istoria societății, precum și legătura dintre prenume și evoluția gândirii comunității.

Istoria societății

- În comunitatea românilor din Ungaria, prin frecvența prenumelor de sfinți se reflectă profunda credință ortodoxă a întregii comunități (de ex.: *Gheorghe*, *Ioan*, *Maria*, *Ana*).
- Frecvența foarte mare a unor prenume din secolul XX arată structura închisă a comunității. Amintim aici în special frecvența mare a prenumelor în comunitatea românilor din Micherechi: *Maria* (156), *Ana* (131), *Ioan* (103), *Gheorghe* (101).
- Influența prenumelor sârbești reflectă căsătoriile mixte dintre ortodocșii sârbi și români din Bătania și Cendul Unguresc: *Bia*, *Milița*, *Ivan*, *Svetozar*.
- Înscrierea antroponimelor în actele oficiale maghiare a favorizat apariția prenumelor maghiare, variante ale prenumelor românești *Vasile*: *László*; *Teodor*: *Tivadar*, *Tibor*; *Floarea*: *Virág*.
- Pătrunderea prenumelor maghiare presupune un contact tot mai strâns cu societatea maghiară (după anii 1960): *Andrea*, *Enikő*, *Csaba*, *Zoltán*.

Evoluția gândirii

- Solidaritatea familială în alegerea prenumelor reflectă respectul față de părinți, bunici, nași, adică, în general, față de instituția familiei.
- Prenumele feminin caracteristic întregii comunități *Floarea* indică atât importanța *frumosului* și legătura strânsă cu *natura* înconjurătoare cât și

obiceiul de a atribui acest nume persoanelor, care s-au născut în preajma Floriilor.

- Influența prenumelor românești la modă în România (Transilvania, Crișana) reflectă dorința românilor din Ungaria de a se apropia tot mai mult de națiunea românească, respectul față de cultura românească (de ex.: *Doina, Stela, Aurel, Traian*).

Rezultatele cercetării întreprinse în acest studiu pot fi rezumate într-o singură frază. Parcurgând, cu ajutorul prenumelor românești din Ungaria, secolele XVIII, XIX și XX, se desprind caracteristicile de bază ale comunității: religia profundă, respectul față de familie, legătura cu națiunea română, iubirea frumosului, deschiderea spre modern.

Bibliografie

Ardelean, Iosif-Ioan 1895 (1986). *Monografia comunei Chitichaz*, Arad, 1895, reeditată la Békéscsaba, 1986.

Berényi, Maria (ed.) 1995. *Bătania. Pagini istorico-culturale*. Budapesta.

Berényi, Maria (ed.) 2000. *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Giula [Gyula], Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.

Bolocan, Gheorghe 1999. *Prenumele actuale – inventar și repartitie teritorială*. Studii și Cercetări de Onomastică, nr. 4/1999, Craiova, Editura Universitaria, 369–412.

Borbély, Ana 1993. *Supranume din Chitighaz*. In: Hocopán Sándor és Nagyné Martin Emília, szerk. A magyarországi románok néprajza 8. kötet. A Magyar Néprajzi Társaság kiadványa. Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 50–85.

Borbély, Ana 1995. *Limba română din Bătania*. In: Berényi, Maria (ed.) *Bătania. Pagini istorico-culturale*. Budapesta, 131–165.

Borbély, Ana 2000a. *Limba română din Micherechi*. In: Berényi, Maria (ed.) *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Giula [Gyula], Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, 124–201.

Borbély, Ana 2000b. *Am vrea să ne păstrăm limba noastră pînă ce put'em... – Anchetă lingvistică în Cenadul Unguresc*. Calendarul Românesc 2000. Publicația Editurii “NOI”, 45–49.

Borbély, Ana 2000c. *Identitatea românească în corelație cu ortografia numelor de persoane*. In: Foaia Românească, Săptămînal al Românilor din Ungaria, Vineri, 28 aprilie 2000, Anul III.[L] Nr. 17., 4.

Borbély, Ana 2007. *Secvențe din istoria comunității românești din Giula pe baza istoriei orale*. Martin, Emilia (red.), Izvorul, Revistă de etnografie și folclor. Nr. 28. Giula [Gyula]: Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, 16–30.

Brâncuș, Grigore 1967. *Nume date animalelor domestice*. Limba Română, anul XVI, nr. 2/1967, 169–175.

Catehism 17, BOR

Slujba sfintelor taine: Botezul. <http://www.patriarhia.ro/ro/documente/catehism17.html>

Cristureanu, Al. 1969. *Prenume de proveniență cultă în antroponimia contemporană românească*, Studii și materiale de onomastică, București, Editura Academiei Române, 21–43.

Csobai Lászlóné 1988. *Egy román nyelvű kéziratok katonakönyv az első világháború idejéből*. http://epa.oszk.hu/01500/01577/00011/pdf/bmmk_1988_069-091.pdf

Martin, Emilia 2001. *Cimitirul – purtător de informații istorice și etnografice*, în Simpozion. Berényi, Maria (ed.) Comunicările celui de al X-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria, Giula, 18–19 noiembrie 2000. Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula, 145–152.

Fényes Elek 1851. *Magyarország geographiai szótára*. I-II. kötet. Pest: Nyomatott Kozma Vazulnál.

Goicu, Viorica 1996. *Nume de persoane din Țara Zarandului*. Timișoara: Editura Amphora.

Goicu, Viorica 1999. *Nume de familie ale românilor din Ungaria*. In: Berényi Maria (red.) Simpozion, Comunicările celui de al VIII-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria, (Giula, 7–8 noiembrie 1998), Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria Giula, 112–125.

Gruică, G. 2006. *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45.

Iorgu Jordan, 1979. *Influența modei asupra numelor de persoană*. Limba Română, anul XXVIII, nr. 1/1979, p. 41–50.

Kiss Lajos 1980. (ediția a 2-a) *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Legea nr. LXXVII din 1993 privind drepturile minorităților naționale și etnice <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1327>

Mokán Gyöngyi, 1993. *A kétegyházi románok keresztnévadási szokásai*. Szakdolgozat. Budapest, ELTE.

Oancă, Teodor 1995. *Tendințe noi în antroponimia românească*. Schimbări de nume. Studii și Cercetări de Onomastică, nr. 1/1995, Craiova, Editura Universitaria, 7–24.

Oancă, Teodor 2001. *Sociolingvistică aplicată. Cercetări de antroponimie*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc.

Pașca, Șt. 1936. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București.

Tomescu, Domnița 1998. *Gramatica numelor proprii în limba română*, București, Editura All.

Tomescu, Domnița 2001. *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*. București, Editura Univers Enciclopedic.

Zafiu, Rodica 2006. *Nume de animale*. România literară, nr. 23, 11 aug.

Zăbavă, Elena-Camelia 2008. *Onomastica românească sub influența modei lingvistice europene*. In Luminița Botoșineanu, Elena Danila, Cecilia Holban, Ofelia Ichim Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european. Iași, Editura Alfa, 393–400.

Note

- ¹ Acest proiect a fost realizat în cadrul cercetărilor anuale ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria și a fost sponsorizat de grantul „Subvenționarea cercetărilor din anul 2009 necesare pentru realizarea materialelor pedagogice în grădinițe și pedagogico-didactice în școli minoritare din Ungaria/A magyarországi nemzetiségi óvodai nevelésben, iskolai nevelésben-oktatásban felhasználható kutatások 2009. évi támogatása” – Ministerul Învățământului și Culturii (OMK), de Departamentul pentru Învățământul Naționalităților precum și de grantul OTKA K 81574 (Fundatia pentru Cercetările Științifice Ungare).
- ² În DEX se arată că *prenume s-a adaptat* după *nume* (1996: 842).
- ³ În cazul când un prenume – care după voința părinților români din Ungaria este ales pentru cel nou-născut și care nu figurează în acest registru de prenume românești, în oficiile stării civile părinții sînt rugați ca printr-o scrisoare să ceară aprobare de la ATRU pentru dreptul de înmatriculare a prenumelui românesc.
- ⁴ Prezentarea publicației v. <http://www.origo.hu/itthon/20040129fiubol.html>.
- ⁵ Studiul despre alegerea prenumelor în comunitatea românească din Ungaria în secolul al XXI-lea va fi publicat în următorul număr al Izvorului, în anul 2011.
- ⁶ Acestea s-au format când omul admira forța sau viclenia unor vietuitoare și dorea ca progenitura lor să aibă aceste calități (Stati 1964: 130).
- ⁷ Denumirea eufemistică a animalelor (de ex. cu culoarea cafenie, cu coadă) se explică prin următoarea superstiție: prin rostirea numelor animalelor sălbatice, aceste vor apărea în fața noastră.
- ⁸ În comuna Chitighaz este folosit și în prezent supranumele *Gligoraș*, format din prenumele *Gligor* + sufixul diminutival *-aș*. De obicei, supranumele formate cu sufixe diminutive redau o caracteristică fizică („mic de statură”) sau se referă la alte calități de care este lipsită acea persoană la care s-a referit inițial supranumele. Un alt supranume din Chitighaz din aceeași categorie este *Ștefan* + *-uș* – *Ștefănuș* (v. Borbély 1993).
- ⁹ Din prenumele *Părasca*, în Chitighaz s-au format supranumele *a lu Părasca* și *Părăscoi* (v. Borbély 1993).
- ¹⁰ Numele de botez *Oana* poate fi varianta prenumelui: (a) *Ana/Anca/Oana* (nume evreiesc care înseamnă: ‘grația favorită’), dar, totodată, și (b) *Ioana/Ion/Ioan* (nume evreiesc, însemnînd ‘binecuvîntarea Domnului’). Această variantă de prenume din Chitighaz nu mai este cunoscută în zilele noastre, dar se păstrează în supranumele: *a lu Uănița/ a Uăniți* (v. Borbély 1993).
- ¹¹ Forma maghiară a prenumelui *Floarea* este *Flóra*, a lui *Teodor* este *Tódor*, iar a lui *Vasile* este *Vazul*.
- ¹² În biserica ortodoxă din Chitighaz fiecare scaun are un proprietar. Scaunele se cumpără prin „licitație”. După decesul proprietarului, scaunul ajunge iar la licitație. De obicei este cumpărat de fiica, băiatul proprietarului anterior. Licităția se face în exteriorul bisericii, pe „holumb” (în incintă), și este organizată de „t’itor”. Femeile nu au dreptul să participe la licitație, scaunele pentru ele fiind cumpărate de un bărbat din familie. Prin aceste licități de scaune, biserica obține sume convenabile pentru întreținerea ei.
- ¹³ Prapurele a fost dăruit de părintele vicar Teodor Misaroș (1921–1983) și de soția sa Maria Misaroș. Părintele vicar a fost preotul Bisericii Ortodoxe din Micherechi în ultimii ani ai vieții.
- ¹⁴ Cercetarea a fost realizată în cadrul proiectelor din anii 2003 și 2004 ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria (v. Borbély 2007).
- ¹⁵ Aurica Voniga (năcută în 1921) a decedat în 2004. Memoria ei și a familiei sale va rămîne în studiile care descriu istoricul și cultura comunității românești din Giula.
- ¹⁶ Hipocoristicele mai frecvente ale acestui prenume feminin: *Emica* (cu accentul pe prima silabă) și *Mițuca* sînt sîrbești.

Cruci funerare din cimitirul ortodox din Cenadul Unguresc

Cruce din cimitirul din Aletea

Cruci funerare din cimitirul din Micherechi

Narcisa Știucă

Reprezentanții ASER la Festivalul Castraveților din Micherechi

Asociația de Științe Etnologice din România este o organizație nonguvernamentală cu caracter profesional științific ce funcționează în baza dovezii disponibilității de numire nr. 29341 / 2.11.2004 eliberată de Ministerul de Justiție.

Aceasta a luat ființă prin inițiativa unui grup de muzeografi, cercetători și cadre didactice universitare întruniți cu prilejul organizării de către Complexul Muzeal și Direcția pentru Cultură ale județului Arad.

Astăzi, asociația numără aproape 200 de membri, între care se numără personalități de seamă din domeniul etnografiei, folcloristicii și etnologiei: acad. Sabina Ispas, dr. Georgeta Stoica, prof. dr. Nicolae Constantinescu, prof. dr. Otilia Hedeșan, prof. dr. Ilie Moise, prof. dr. Ioan Godea, prof. dr. Aurel Chiriac, dr. Ligia Fulga, dr. Mihai Dăncuș, prof. dr. Ion Cuceu, prof. dr. Ion H. Ciubotaru, prof. dr. Pozsony Ferenc, prof. dr. Keszeg Vilmos, dr. Rodica Raliade.

Începând cu 2008, la ASER au aderat și cercetătoarele *dr. Stella Nikula, Emilia Martin Nagy și conf. dr. Mihaela Bucin*, precum și conf. dr. Antonii Moisei de la Universitatea Națională „Iurii Fedcoviți”, Cernăuți (Ucraina). Din același an, a luat ființă secțiunea de tineret în care au fost incluși tineri specialiști în formare (doctoranzi, masteranzi, asistenți cercetători și studenți) din toate provinciile istorice românești.

Activitatea noastră se concretizează în derularea de *proiecte de cercetare* la care participă, în calitate de parteneri, instituții muzeale și de învățământ superior. Un astfel de proiect a fost inițiat și coordonat de dr. Ligia Fulga, directoarea Muzeului Etnografic din Brașov, și a avut ca scop descărcarea de sarcină etnologică a localităților Mândra și Șercaia plasate pe traseul drumului european Brașov – Borș. Sub genericul „Sate contemporane din România, deschideri spre Europa”, membrii echipei – muzeograful brașoveni alături de studenții și profesorii Catedrei de Etnologie și Folclor din cadrul Universității din București – au derulat activități de recuperare a memoriei colective axate în principal pe reconstituirea obiceiurilor și tradițiilor locale, de identificare a purtătorilor de folclor și a meșterilor populari, de tezurizare a datelor, martorilor vizuali și materialelor înregistrate într-o arhivă digitală și de completare a colecției muzeului brașovean. Finanțat în anul 2006 de Adiminstrația Fondului Cultural Național iar în 2007 de Ministerul Culturii și Cultelor, proiectul s-a finalizat printr-o interesantă expoziție la care au fost invitați locuitorii celor două comune investigate.

Această idee a fost preluată și de alte instituții precum: Muzeul Județean Mureș în parteneriat cu Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Muzeul

Județean Zalău și Muzeul Județean Satu Mare, acestea desfășurând cercetări pluridisciplinare în alte așezări plasate pe același traseu.

În anul 2009, tot cu finanțare din partea AFCN, s-au organizat două sesiuni informativ-formative în colaborare cu două instituții de cultură județene din Slătina și Timișoara, care au avut ca scop inițierea în elaborarea de proiecte și solicitări de finanțare pentru accesarea fondurilor naționale și europene. Proiectul a fost coordonat de conf. dr. Narcisa Știucă și s-a bucurat de participarea activă a peste 100 de specialiști din domeniul culturii, educației și cultelor din localități urbane și rurale ale județelor Olt și Timiș.

Tot în domeniul științific menționăm *organizarea anuală a unei conferințe naționale*, cadru generos de dezbateri a principiilor care trebuie să stea la baza demersurilor etnologilor, etnografilor și folcloriștilor în epoca actuală. Însăși tematica manifestării vorbește clar despre coerența și interesul constant ale membrilor ASER pentru documentare și perfecționarea metodelor de cercetare și punere în valoare a culturii populare românești: *Patrimoniul etnologic la început de mileniu* (2005, Oradea), *Patrimoniul etnologic și integrare europeană* (2006, Busteni), *Patrimoniul etnologic: concepte, atitudini, tendințe* (2007, Busteni), *Patrimoniul etnologic din România: imperativul modelelor* (2008, Busteni), *Interogații ale etnologiei actuale* (2009, Pitești), *Științe, tehnologii și arte tradiționale* (2010, Sibiu).

Organizarea acestor manifestări nu ar fi fost posibilă fără același spirit solidar care ne caracterizează concretizat, pe de o parte, în efortul depus de președinții care s-au succedat la conducerea asociației – dr. Georgeta Stoica, dr. Ligia Fulga și prof. dr. Silviu Angelescu – iar pe de alta, de sprijinul financiar al Ministerului Culturii și Cultelor, al Muzeului Țării Crișurilor, Muzeului Județean Prahova, Muzeului Olteniei, Complexului Național Muzeal Golești și Complexului Național Muzeal ASTRA. Comunicările și studiile prezentate apar anual în *publicația „Caietele ASER”* aflată deja la al cincilea tom.

Pe aceeași linie, ne-am propus să-i integrăm într-o activitate care să consolideze pregătirea teoretică și studiul documentar ale membrilor secțiunii de tineret. Astfel, în vacanțele de vară din 2009 și 2010, un grup de studenți și absolvenți ai secției de etnologie de la Universitatea din București au participat la *tabăra de cercetare* de la Nădlac susținută financiar de Consiliul Județean Arad prin Complexul Muzeal și coordonată de *dr. Rodica Elena Colta*, specialist recunoscut în domeniul studiilor interetnice. Rezultatele cercetărilor s-au concretizat în alcătuirea unei arhive tematice și în elaborarea de rapoarte și comunicări științifice prezentate la manifestări naționale.

O altă inițiativă generoasă a seniorilor care a venit în sprijinul tinerilor cercetători a fost instituirea – începând cu anul 2006 – a unui fond obținut din donațiile membrilor care să se constituie într-un premiu anual acordat prin concurs celui mai bun proiect elaborat de debutanți. „*Bursa Mihai Pop*” în echivalentul a 1000 de dolari a revenit în 2008 muzeografului Cătălin Stoian de la Muzeul Național al Satului „Dim. Gusti” pentru proiectul „Povești cu și despre italienii din Sântămărie Orlea”, în 2009, cercetătoarei Cristina Mihală de la Institutul de

Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” pentru proiectul „Influența fenomenului *graffiti* asupra spațiului urban”, iar în 2010, doctorandei Cosmina Timoce-Mocanu de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca pentru proiectul „Din poveste în poveste. Studiu asupra narativității contemporane în localitatea Sulina, județul Tulcea”.

În această vară, la invitația Catedrei de limba și literatura română a Universității din Seghedin și a Școlii Generale și Bibliotecii din Micherechi juniorii ASER însoțiți de conf. dr. Narcisa Știucă au avut privilegiul de a participa la Festivalul Castraveților care a avut loc la Micherechi. A fost o experiență emoționantă aceea de a descinde într-o localitate românească, despre care doar citiseră în cărți și unde au fost întâmpinați cu prietenie și interes de către cadre didactice, cercetători și jurnaliști. În cuvântul de întâmpinare, conf. dr. Mihaela Bucin a menționat că este pentru prima dată când un grup de tineri români descind în această veche așezare românească păstrătoare a unor tradiții de valoare incontestabilă.

Întâlnirea găzduită de Biblioteca „Vasile Gurzău” a avut ca scop prezentarea unor proiecte de anvergură internațională, în care sunt implicați specialiști de marcă și experți în domeniul culturii populare din România. Acestea decurg din acceptarea de către țara noastră a Convenției din 2003 privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial: elaborarea registrului național al patrimoniului cultural imaterial, includerea ritualului Călușului și a doinei pe lista valorilor reprezentative ale umanității recunoscută de UNESCO și acordarea titlului „Tezaur uman viu” celor mai talentați creatori populari. După proiecția a două filme documentare au urmat discuții, prezentarea instituțiilor de profil etnologic din România și a proiectelor acestora, iar în final, grupul de invitați a făcut o donație de cărți de specialitate în limba română atât bibliotecii locale, cât și celei a Catedrei de Limba și Literatura Română a Universității din Seghedin.

Pentru a păstra o legătură permanentă cu Asociația de Științe Etnologice din România și a afla noutăți despre aceasta, vă invităm să vizitați pagina noastră web <http://etnoaser.ro>.

Emilia Martin

*Vechi icoane românești pe sticlă
din Transilvania
Expoziție la Muzeul Munkácsy Mihály*

„Expoziția *Vechi icoane românești pe sticlă din Transilvania (secolele XVIII-XX)* este datorată unor instituții și oameni, din Ungaria și România, care au reușit, după anul 1989, să închege o relație oficială și interumană firească.” Cuvintele domnului Aurel Chiriac, directorul Muzeului Țării Crișurilor din Oradea se referă la relațiile tot mai restrânse care s-au creat între instituțiile culturale și specialiștii celor două țări, în ultimele decenii.

După 1990, Direcțiunea Muzeelor din județul Békés a semnat inițial un protocol de colaborare cu Complexul Muzeal Arad. În cadrul parteneriatului dintre cele două instituții, muzeografi arădeni au organizat o expoziție etnografică itinerantă, care a fost deschisă în sălile de expoziții ale unor muzee, aflate în subordinea muzeului județean, din localitățile Békéscsaba, Szarvas, Gyula și au participat la câteva tabere de cercetare etnografică în Ungaria. La sfârșitul anilor 1990 specialiștii Muzeului Județean Békés au efectuat muncă de cercetare în tabăra organizată de muzeul din Arad în localitatea Grăniceri, iar începând cu anul 2002, au participat cu lucrări științifice la simpozioanele internaționale de antropologia minorităților, organizate la Arad. Colaborarea dintre cele două instituții s-a intensificat din anul 2003, când au fost implementate proiectele Phare CBC, finanțate de Uniunea Europeană. Muzeografi secțiilor de etnografie au derulat împreună 5 proiecte, în cadrul cărora au desfășurat cercetări, au organizat expoziții și au lansat publicații, cu rezultatele cercetărilor.

În anul 2009 Muzeul Județean Békés, cu sediul la Békéscsaba, și Muzeul Țării Crișurilor din Oradea au semnat un protocol de colaborare dintre muzeele celor două județe în scopul întăririi colaborării oficiale între cele două instituții, dar totodată și pentru revitalizarea relațiilor interumane.

Conform protocolului, cele două instituții s-au angajat să ofere spațiu de publicare în propriile volume de specialitate, pentru articole și studii științifice realizate, în colaborare, de specialiștii celor două muzee. În activitatea de colaborare privind editarea unor volume comune, un bun început îl reprezintă redactarea unei publicații care va cuprinde istoricul a 4 muzee înființate în secolul al 19-lea: muzeul din Arad, Oradea, Gyula și Békéscsaba. Cartea va apărea ca publicație a Societății de Arheologie și Istoria Civilizației, înființată în secolul al 19-lea și reînființată, la inițiativa Direcțiunii Muzeelor Județului Békés.

Protocolul muzeelor din Oradea și Békéscsaba vizează și derularea unor proiecte comune de activitate ale specialiștilor. Prevede, printre altele, schimburi de muzeografi – arheologi, etnografi, istorici de artă – la reciprocitate, pe bază

Régi román üvegikonok Erdélyből
kiállítás

Vechi icoane românești pe sticlă din Transilvania
expoziție

2010. november 12 – 2011. február 27.
Békés Megyei Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

Szervezők / Organizatori

Médiapartnerek / Partneri media

BÉKÉS MEGYEI HÍRLAP
BÉKÉS 411 BEOL.hu
SCARA RADIO 104MHz

Afișul expoziției

de proiecte, precum și asigurarea posibilităților de participare la cercetări etnografice și arheologice organizate de cele două părți. Specialiștii celor două muzee și-au propus și o colaborare în vederea realizării unei expoziții permanente dedicate artei religioase a românilor din Ungaria. Expoziția ar urma să valorifice piese din Colecția Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și din colecțiile de istorie și etnografie ale Muzeului Județean Békés.

Pentru anul 2010 cele două muzee și-au propus realizarea unui schimb de expoziții. Muzeul Țării Crișurilor a organizat la Muzeul Munkácsy Mihály expoziția Vechi icoane românești pe sticlă din Transilvania, în schimb, în luna decembrie va fi vernisată la Oradea expoziția montată de muzeograful Muzeului Județean Békés care va prezenta obiceiul tăiatului porcului specific în județ.

Icoanele pe sticlă din expoziția vernisată în 12 noiembrie aparțin colecției Muzeului Țării Crișurilor și Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei. Piesele de artă sînt completate cu cărți vechi de cult din proprietatea Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, precum și cu piese de îmbrăcăminte și textile populare care provin tot din colecția Muzeului Țării Crișurilor.

Pentru publicul larg pictura de icoane poate fi unul dintre cele mai interesante domenii ale artelor, deoarece icoanele, prin reprezentări, compoziții, stilizări și cromatică ne dezvăluie o lume artistică deosebită. Ca obiecte de cult, icoanele au avut un rol important, formînd în biserici iconostasele, decorînd palatele, reședințele episcopale, interioarele locuințelor. S-au răspîndit în număr mare, păstrîndu-și însemnătatea în viața tuturor credincioșilor, dar devenind totodată și principalele elemente de podoabă în interiorul bisericilor și în locuințele oamenilor.

La început, termenul de icoană era folosit pentru reprezentarea unor personaje, unei scene sacre, indiferent de forma de reprezentare (cuvîntul grec eikon însemnînd imagine pictată sau figură sculptată), mai tîrziu fiind utilizat doar în

cazul picturilor pe lemn și pe sticlă. În icoane, imaginile de obicei reprezintă scene din istoria bisericii, din Vechiul și Noul Testament, înfățișările Sfinților, aspecte din viața acestora, scene sacre.

Cu icoane de valoare documentară și artistică se poate mîndri și comunitatea românească din Ungaria. O mare parte din icoanele din proprietatea bisericilor ortodoxe române din județele Bichiș, Hajdú-Bihar, Csongrád sînt depozitate în clădirea Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria și fac parte din Colecția Bisericilor Ortodoxe Române. Valoarea lor constă în faptul că există, că s-au păstrat secole de-a rîndul în ciuda condițiilor nefavorabile din biserici.

Constantin cu Elena, Țara Oltului, sfârșitul secolului al XIX-lea, tempera, foiță de aur

Conform dicționarului de artă populară: icona este „*imagine cu subiect religios pictată pe un suport mobil de lemn sau de sticlă.*”

Pictura pe sticlă este un meșteșug popular dezvoltat în secolul al 18-lea în Transilvania și în nordul Moldovei. Icoanele pe sticlă sînt creații de artă populară, individuale, cu reprezentări și simboluri adoptate din iconografia bizantină, realizate într-un limbaj simplu. Piesele de artă realizate în ateliere din mănăstiri, icoanele pe lemn, au fost înlocuite în cercul populației rurale de icoane pe sticlă, pentru că au putut fi receptate și cumpărate de oamenii de la sate mult

Sf. Haralambie, Șcheii Brașovului, secolul al XIX-lea, tempera, foiță de aur

mai ușor. Sursele de inspirație au fost icoanele pe lemn, însă cele pictate pe sticlă au fost făcute de către meșteri zugravi țărani pentru populația rurală.

În ce privește tematica picturilor pe sticlă, primele dintre acestea au reprezentat-o pe Maica Domnului, tematica lărgindu-se treptat cu reprezentarea sfinților protectori (Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Sf. Nicolae, Sf. Haralambie, Sf. Parascheva, etc.) și cu subiectele care parcurg viața Mântuitorului.

Pictura se executa pe dosul suportului transparent, figurile fiind desenate cu ajutorul modelelor, șabloanelor de hârtie, în ordine inversă, iar pictarea se realiza cu vopsele naturale și foiță de aur.

Icoanele pe sticlă au fost distribuite de creatorii lor, meșterii iconari, care le transportau prin sate, pe cai sau cu căruțe, și le vindeau pe bani sau produse. Deseori însă au fost răspândite prin sate și de negustori. Epoca de înflorire a meșteșugului a fost secolul al 19-lea, când au activat mai mulți meșteri iconari talentați, care au reușit să ridice nivelul artistic al icoanelor pe sticlă.

Obiectele, care fac parte din expoziția de icoane pe sticlă organizată la Muzeul Munkácsy din reședința județeană, dovedesc talentul meșterilor iconari, a zugravilor țărani autodidacți și sînt o mărturie a credinței comunităților românești din Transilvania. Icoanele pe sticlă din expoziție provin din principalele centre de iconari din Transilvania: Nicula, Șcheii Brașovului, Țara Oltului, Făgăraș, Ierņueni.

Expoziția este împărțită pe trei secțiuni. Prima secțiune este focalizată pe tehnica de execuție a icoanelor și pe caracteristicile diferitelor centre de producție, a doua pe utilizarea icoanelor pe sticlă în cultul public și individual, iar a treia pe teme prezente în icoanele pe sticlă. În centrul expoziției se află un iconostas reconstituit, în jurul căreia sunt expuse piese de port popular din zonele respective.

În pliantul tipărit special pentru expoziția din Békéscsaba, citim: *„Icoana pe sticlă este o creație de artă unicat în peisajul civilizației din Europa, în general, din Europa Centrală și de Sud-Est, în special, de la sfârșitul evului mediu și din epoca modernă, creație care vine să certifice, peste veacuri, ce a însemnat trăirea lumii românești întru credința creștină, încă din mileniul I, și, în egală măsură, întru respectul celuilalt.”*

Expoziția Vechi icoane românești pe sticlă din Transilvania, organizată de Aurel Chiriac, directorul Complexului Muzeu Țării Crișurilor, poate fi vizitată în perioada 12 noiembrie 2010 – 27 februarie 2011 la Muzeul Munkácsy Mihály din Békéscsaba.

Sf. Gheorghe, Nicula, începutul secolului al XIX-lea

Cuprins

BERÉNYI Maria	
Gazetele și calendarele populare ale lui Dimitrie Birăuțiu, proprietarul Tipografiei „Poporul român” din Budapesta	3
COLTA Elena Rodica	
Reprezentativitatea și valoarea identitară a bucătăriei tradiționale românești din Ungaria	26
BORBÉLY Ana	
O nouă dimensiune a limbii și culturii românești din Ungaria: tendențe în alegerea numelor de botez în secolele XVIII-XX	46
STIUCĂ Narcisa	
Reprezentanții ASER la Festivalul Castraveților din Micherechi	75
MARTIN Emilia	
Vechi icoane românești pe sticlă din Transilvania Expoziție la Muzeul Munkácsy Mihály	78

Tehnoredactare: Emilia Martin
Tiparul: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba
Director executiv: GARAI György